



JURIDISKA FAKULTETEN  
vid Lunds universitet

Martin Billing

# Att svara som gärningsman eller som medverkande

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet  
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: Period 1 HT 17

# Innehåll

<b>SUMMARY</b>	<b>1</b>
<b>SAMMANFATTNING</b>	<b>3</b>
<b>FÖRKORTNINGAR</b>	<b>4</b>
<b>1 INLEDNING</b>	<b>5</b>
<b>1.1 Bakgrund</b>	<b>5</b>
<b>1.2 Syfte och frågeställningar</b>	<b>7</b>
<b>1.3 Perspektiv</b>	<b>7</b>
1.3.1 Rättssäkerhet	7
1.3.2 Straffprocessens motstående intressen	8
1.3.3 Straffprocessens intresseavvägning med utgångspunkt i den tilltalade	8
<b>1.4 Avgränsningar</b>	<b>9</b>
<b>1.5 Metod och material</b>	<b>9</b>
<b>1.6 Terminologi</b>	<b>10</b>
<b>1.7 Forskningsläge</b>	<b>10</b>
<b>1.8 Disposition</b>	<b>11</b>
<b>2 RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG</b>	<b>12</b>
<b>2.1 Inledning</b>	<b>12</b>
<b>2.2 Allmänna rättsprinciper</b>	<b>12</b>
2.2.1 Legalitetsprincipen	12
2.2.2 Förfarandepinciper	13
<b>2.3 Utformning av gärningsbeskrivning</b>	<b>14</b>
2.3.1 45 kap. 4 § st. 1 p. 3 RB	14
2.3.2 30 kap. 3 § RB	15
<b>2.4 Europakonventionen artikel 6</b>	<b>17</b>
2.4.1 Europakonventionens ställning i svensk rätt	18
2.4.2 6:3 (a) EKMR	19
<b>3 MEDVERKANSANSVAR</b>	<b>21</b>
<b>3.1 Inledande kommentarer</b>	<b>21</b>
<b>3.2 Historisk tillbakablick</b>	<b>22</b>

<b>3.3</b>	<b>Medverkansobjekt</b>	<b>23</b>
3.3.1	Subjektiv täckning	24
<b>3.4</b>	<b>Främjande</b>	<b>25</b>
3.4.1	Osjälvständiga brottsformer	27
3.4.2	Främjandets utsträckning i tiden	27
<b>3.5</b>	<b>Medverkan och underlåtenhet</b>	<b>27</b>
<b>4</b>	<b>ROLLFÖRDELNING VID FLERAS MEDVERKAN</b>	<b>29</b>
<b>4.1</b>	<b>Inledande kommentarer</b>	<b>29</b>
<b>4.2</b>	<b>Anstiftan och medhjälp</b>	<b>30</b>
<b>4.3</b>	<b>Ordinarie gärningsmannaskap</b>	<b>31</b>
4.3.1	Parallellt gärningsmannaskap	32
<b>4.4</b>	<b>Medgärningsmannaskap och ansvar i utvidgat gärningsmannaskap</b>	<b>33</b>
4.4.1	Medgärningsmannaskap	33
4.4.2	Utvidgat gärningsmannaskap	34
<b>4.5</b>	<b>Medelbart och konverterat gärningsmannaskap</b>	<b>37</b>
<b>4.6</b>	<b>Lathund för rollfördelning</b>	<b>39</b>
<b>5</b>	<b>RÄTTSFALLSSTUDIE</b>	<b>40</b>
<b>5.1</b>	<b>RH 1991:51 Lindomefallet</b>	<b>40</b>
<b>5.2</b>	<b>NJA 1992 s 474 Pinnstolsfallet</b>	<b>41</b>
<b>5.3</b>	<b>NJA 1996 s 27 Stureplansskjutningarna</b>	<b>42</b>
<b>5.4</b>	<b>RH 1996:82 stenkastning</b>	<b>43</b>
<b>5.5</b>	<b>Hovrätten för västra Sveriges dom i mål B 2957-00 Diskoteksbranden i Göteborg</b>	<b>44</b>
<b>5.6</b>	<b>NJA 2002 s 489 Sambandscentralen</b>	<b>45</b>
<b>5.7</b>	<b>NJA 2003 s 473</b>	<b>46</b>
<b>5.8</b>	<b>NJA 2003 s 645</b>	<b>46</b>
<b>5.9</b>	<b>NJA 2006 s 535 Akallarånet</b>	<b>47</b>
<b>5.10</b>	<b>NJA 2013 s 397</b>	<b>49</b>
<b>5.11</b>	<b>NJA 2017 s 535 Lastbilsbranden</b>	<b>51</b>
<b>6</b>	<b>AVSLUTANDE DISKUSSION OCH ANALYS</b>	<b>53</b>
<b>6.1</b>	<b>Med utgångspunkt i rätten till en rättvis rättegång</b>	<b>53</b>
6.1.1	Utformning av anklagelse och de tillämpliga regelverken	53

6.1.2	Rättsliga stöd för ansvar som gärningsman	55
<b>6.2</b>	<b>Rollfördelningen i medverkansläran och det centrala medverkansobjektet</b>	<b>55</b>
<b>6.3</b>	<b>Utveckling i praxis</b>	<b>57</b>
6.3.1	Samråd	58
6.3.2	Främjande	58
<b>6.4</b>	<b>Avslutande kommentar</b>	<b>59</b>
	<b>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</b>	<b>60</b>
	<b>RÄTTSFALLSFÖRTECKNING</b>	<b>63</b>

# Summary

The foundation of Criminal liability is the condition that everyone is responsible for their own actions, and those actions alone. People however, often commit crime together. This thesis deals with criminal liability when people commit crime as a collective.

With the aim of conceptual clarity, the purpose of this essay is to process the classification problem that may arise when a defendant is indicted for a crime that was committed together with others. Special interest is put to the question when a defendant should be tried for his or her actions as an actor, rather than for his or her instigation or abatement.

With legal dogmatic methodology the material, mainly consisting of Swedish legal doctrine and case law, is processed with the intent to clarify how the law has evolved and how it should be interpreted. Throughout the thesis and especially with regard to its final chapter the material is discussed from the point of view that criminal law is constantly characterized by a conflict of interest. The conflict consists on the one hand of the need for an unhibited right to a fair process for any individual tried for a crime, and on the other hand the need for any criminal legal system to be effective with regard to its intention, to punish those who commit crime.

The thesis starts with a description of legal principles of foundational importance and rules of due process within the Swedish legal system, as well as those contained in European Convention, after which a general description of the rules concerning parties to a crime in Swedish law follows. Special attention is put to the question what differentiates the actor from the instigator or the accessory. Primary focus is put on one provision in the Swedish penal code, which stipulates that despite a defendant not being an actor in the concrete sense, but rather an accomplice, he or she may be deemed to be an actor, should this follow naturally from the circumstances in question. After this the thesis assesses relevant case law with the purpose of depicting how the criminal liability, as it regards parties to a crime, has evolved over time.

The result of the thesis shows that the criminal responsibility as an actor, rather than that of the accomplice, primarily is conditioned on the applicability of the notion of “extended responsibility”. The term can be applied in instances when the situation at hand makes for the conclusion that the person in question have been of to much importance for the completion of a crime, that he or she merely is to be regarded as an accomplice. Decisive in this assessment has been whether or not the person has acted in concert with others, and whether or not this persons action of accessory can be deemed to be of great importance with respect to the crime at hand. The study shows that the assessment of the one criteria influences the assessment of the other criteria and vice versa. Over time, the legal precedent has somewhat shifted towards the direction of due process. The consequence being that is has become more

difficult to apply the notion of “extended responsibility”. The study also shows that there is a distinction between the the rules in the Swedish procedural law and the European convention with regard to what due process should be.

# Sammanfattning

En viktig utgångspunkt i straffrätten är det individuella ansvaret. Människor begår däremot ofta brott tillsammans. Denna uppsats handlar hur det straffrättsligt bör hanteras när flera personer begår brott gemensamt.

Syftet med uppsatsen är att behandla den rubriceringsproblematik som kan uppstå när en tilltalad står åtalad för ett brott som är begånget i gemenskap. *Begreppslig klarhet* är genomgående ledord i avhandlingen. Av särskilt intresse är gärningsmannabegreppet och kontaktytan mellan ansvar som gärningsman i förhållande till ansvar som anstiftare eller medhjälpare.

Genom rättsdogmatisk metod behandlas materialet, som huvudsakligen består av svensk juridisk doktrin och rättspraxis, med avsikt att redogöra för hur gällande rätt bör förstås och hur den har utvecklats. Genomgående i avhandlingen och särskilt i uppsatsens avslutande del diskuteras materialet utifrån den intresseavvägning som präglar straffrätten. Där den enskildes rättsskydd i förhållande till de allmänna måste tillgodoses samtidigt som straffrättens förverkligandeintressen, att kunna lagföra och bestraffa brottslingar, också tillgodoses.

Uppsatsen inleds med en redogörelse för allmänna rättsprinciper och de processuella regler i rättegångsbalken såväl som Europakonventionen som säkerställer rätten till en rättvis rättegång. Sedan följer en generell redogörelse av medverkansläran och de olika former av ansvar som kan aktualiseras då brott begås av flera personer. Särskilt utrymme viks åt olika former av ansvar i gärningsmannaskap och då särskilt genom tillämpning av 23 kap. 4 § st. 2 BrB, vilken har tolkas på så vis att även den som inte i strikt mening är gärningsman ändå i vissa fall kan *anses* vara det. Sedan följer en redogörelse över rättspraxis i syfte att presentera hur gränsdragningen mellan ansvar som gärningsman eller ansvar som i övrigt medverkande utvecklats över tid och hur rättsläget bör förstås i nuläget.

Studiens resultat visar att kontaktytan mellan ansvar som gärningsman och ansvar så som i övrigt medverkande primärt gör sig gällande vid tillämpning av det utvidgade gärningsmannaskapet. Ansvarsformen aktualiseras i de fall en tilltalad, som i strikt mening är anstiftare eller medhjälpare, bör anses vara gärningsman eftersom det mot bakgrund av situationen i fråga anses vara naturligt. Avgörande för bedömningen har varit huruvida personen ifråga kan beskrivas ha agerat i samråd eller inte med andra och även huruvida dennes främjandegärning varit av sådan kvalitet att den motiverar ansvar som gärningsman. Studien visar att det i rättspraxis har funnits en växelverkan mellan hur domstolarna behandlat dessa begrepp och över tid har rättssäkerhetsintressen tillåtits att spela en större roll med konsekvensen att det vad avser rubriceringsfrågan blivit svårare att döma någon i utvidgat gärningsmannaskap. Studien visar även att de processuella regler som ligger till grund för en rättvis prövning i RB och EKMR inte är samstämmiga.

# Förkortningar

A (B, C etc)	Exempel på viss person eller en specifik person
BrB	Brottsbalken
BrP	Lag om (1964:163) om införande av brottsbalken
EKMR	Europakonventionen
EUD	Europadomstolen
Ex.	Exempelvis
f.	och följande sida
ff.	och följande sidor
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
Ibid.	På samma ställe
Jmf.	Jämför
Kap.	Kapitel
JT	Juridisk tidsskrift
NJA	Nytt juridisk arkiv
M.fl.	Med flera
p.	Punkt
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
St.	Stycke
SvJT	Svensk juristtidning



# 1 Inledning

## 1.1 Bakgrund

Ett av 2017 års mest uppmärksammade rättsfall är det s.k. ”sommarstugefallet”.<sup>1</sup> Målet kom att avgöras i Västermanlands tingsrätt under sommaren 2017.<sup>2</sup> Den s.k. ”arbogakvinnan”, J.M., stod åtalad för mord på sin ex-pojkvän som dog sommaren 2015 samt för mord och mordförsök på sina föräldrar under sommaren 2016.

Tingsrätten fann efter en samlad bedömning att det kunde hållas för visst att J.M. varit iblandad i mordet på hennes ex-pojkvän, det ansågs vidare utrett att hon dessutom gjort sig skyldig till flera fall av *stämpling* till samma gärning. Eftersom det inte kunde klarläggas exakt hur ex-pojkvännen mördats gick det inte säkert att säga att J.M. agerat på sådant sätt att hon var att bedömas som gärningsman eller som medhjälpare. Däremot måste hon i vart fall anstiftat mordet. J.M. dömdes därför för anstiftan av mord enligt 23 kap. 4 § BrB.

J.M:s mor berättade att hon en augustinatt för ett år sedan vaknade av det var något tumultartat som pågått i sängen där hon sov. Hon upptäckte när hon vaknade att det satt en främmande person gränsle över hennes make. Hon kunde inte förstå vad det var som hände. Hon beskrev det som att den främmande personen sedan upptäckten att hon vaknat, ”var på henne hela tiden”. Den främmande personen satt framför henne i sängen och högg i henne. Hon svimmade. När hon vaknade var det blött och blodigt i sängen. Hon vaknade och slumrade till flera gånger efter detta men tog sig sedermera ner till undervåningen där hon kunde ringa 112. Under tiden hon väntade i telefonkö upptäckte hon att det plaskade blod om henne, att hennes tunga var trasig och att hon har fått flera hål i sin kropp. Efter 45 minuter kom polis och ambulans. I något skeende nämnde hon nog J.M.s namn, det enda hon kunde komma på som svar på frågan om hon hade några ovänner.

M.R. berättade att J.M. cirka tre månader innan augustinatten då mordet ägde rum för första gången hörde J.M. säga att hon hade bestämt sig. Hon bad honom döda hennes föräldrar och att hon skulle planera hur det skulle gå till. Hon fortsatte sedan att tjata på honom under tre månaders tid om detta.

Efter en samlad bedömning av det som var visat i målet kunde inte domstolen sluta sig till annat än att dådet gick till på det sätt som M.R. under vittnesförhör redogjort för. Från den berättelsen framgår att J.M. körde sig själv och M.R. till sommarstugan, under förevändning till M.R. att de var på väg till Katrineholm. Väl framme, tog hon fram tröja, handskar och knivar till M.R. ur en plastpåse från baksätet. J.M. förklarade sedan att hennes föräldrar hade

---

<sup>1</sup> Västermanlands tingsrätts dom 2017-08-21 i mål B 3570-16 och B 4202-16.

<sup>2</sup> Målet har överklagats och dom väntas från Svea Hovrätt (Mål B 8032-17) någon gång efter januari 2018.

sitt sovrum på övervåningen, till vilket man kommer genom att ta trappan direkt höger om ytterdörren. Innan M.R. skulle gå in skulle han först kontrollera att alla lampor var släckta för att på så vis förvissa sig om att föräldrarna sov. J.M. upprepade även det hon sagt flera gånger tidigare till honom, ”båda skall dö”.

M.R. gick efter detta fram till huset och satte sig utanför för att röka. Lamporna till huset var släckta och ytterdörren var olåst. Han gick in i huset och upp till sovrummet. Han väntade utanför i en halvtimme för att förvissa sig om att föräldrarna sov. Han gick sedan in i sovrummet, satte sig ovanpå J.M:s far och började hugga i honom. När J.M.s mor vaknade högg han därefter i henne. Alltsammans pågick under cirka två minuter. Han sprang sedan ut till J.M. som körde dem båda därifrån.

Domstolen skrev i avslutande domskäl att J.M.s delaktighet var så stor och avgörande att hon i likhet med M.R. skall anses ha varit gärningsman och inte endast anstiftare eller medhjälpare. J.M. dömdes till livstids fängelse och M.R. till 14 års fängelse.

Händelserna i ”sommarstugefallet” är en mörk och ledsam historia som aktualiserar juridiska frågeställningar runt gränsdragningar mellan olika former av gärningsmannaskap och övrig medverkan. De rättsliga konstruktionerna; medgärningsmannaskap och utvidgat gärningsmannaskap har vållat mycket juridisk debatt genom åren. Somliga menar att dessa juridiska konstruktioner praktiskt medför hot och urholkningar av rättssäkerheten. Andra menar att de är nödvändiga lösningar i mål där fler än en person deltagit, där flera bör dömas som gärningsmän eller där bevisläget medför svårigheter att individualisera straffansvaret för de medverkande.<sup>3</sup> Lokutioner som *gemensamt och i samförstånd* eller *tillsammans och i samråd* utgör snarare regel än undantag i mål där flera medverkat till en otillåten gärning.<sup>4</sup> Bör det vara så? Är det rättssäkert eller inte, vilka krav kan eller bör ställas på en gärningsbeskrivnings utformning och har rättvisa någon plats i sammanhanget? Intresset i doktrin har under de senaste tio åren svalnat trots nyttillkommen prejudikatbildning i de för ämnet relevanta rättsfrågorna.<sup>5</sup> Denna uppsats behandlar i allmänhet den ansvarsproblematik som uppstår i fall där flera personer tillsammans utför brott och i synnerhet den relevanta gränsdragningen mellan gärningsmannen och annan medverkande.

---

<sup>3</sup> Se ex. Wennberg, 2002; Herlitz, 1996/97; Diesen, 2000/2001; Jmf Svensson, 2016.

<sup>4</sup> Wennberg, 2002.

<sup>5</sup> NJA 2006 s 535; NJA 2017 s 531; Jmf Svensson, 2013; Svensson, 2016.

## 1.2 Syfte och frågeställningar

Som beskrivet ovan, finns det situationer där rollfördelning inom medverkansläran är problematisk och betydelsefull. Det centrala för ämnet är hur juridiken ska användas när flera personer tillsammans utfört brott. Problematiken rör hur en anklagelse ska eller bör vara utformad och bedömningsfrågeställningen huruvida en person ska rubriceras som gärningsman eller på annat sätt. Det är i sammanhanget viktigt med begreppslig klarhet. Syftet är att undersöka och behandla denna problembakgrund *de lege lata* och *de lege ferenda*.

För att nå detta syfte har följande frågeställningar valts:

- Med avstamp i Rättegångsbalkens regler för utformning av åtal och Europadomstolens praxis vad avser art 6 EKMR, vilka krav ska ställas på ett åtal mot flera medverkande.
- Hur ska olika former av gärningsmannaskapsansvar förstås mot bakgrund av medverkansläran.
- Med utgångspunkt i praxis, hur har rättstillämpningen utvecklats rörande gränsdragningen mellan ansvar i gärningsmannaskap eller ansvar som övrigt medverkande.

## 1.3 Perspektiv

### 1.3.1 Rättssäkerhet

Hur begreppet rättssäkerhet ska förstås råder det delade meningar om. Per Åke Frändberg beskriver hur begreppet delvis kan sägas utgöra ett mått på en rättsstats värde. Att det i så mening handlar om att den enskilde kan sägas ha rättssäkerhet om denne åtnjuter skydd mot det allmännas maktmissbruk och godtycke. Delvis kan begreppet även sägas beskriva en rättsstatsförmåga att skydda sina medborgares rättigheter, exempelvis till liv eller egendom.<sup>6</sup>

Josef Zila har problematiserat begreppet på liknande vis och kokat ned begreppet till att i sin kärna vara synonymt med förutsebarhet. Att all offentlig makt är bunden av lag och att alla rättsliga beslut föregås av förutsebarhet.<sup>7</sup>

I doktrin har detta synsätt debatterats. Det har argumenterats för att ett godtagande av en sådan definition medför absurda resonemang. Exempelvis har det framförts att detta synsätt i så fall definierar att den förföljelse som tyska judar under Hitlers välde upplevde var rättssäker, eftersom den enligt den tidens gällande rätt var förutsebar. Omvänt har det argumenterats för att det kan existera moraliskt förkastlig juridik. Då är det inte absurt att rättssäkerhet

---

<sup>6</sup> Frändberg, 2000/01. s. 269 ff.

<sup>7</sup> Zila, 1990. s. 285 ff.

betyder att individer kan förutse att de enligt gällande rätt kommer behandlas på ett sätt som är moraliskt förkastligt. Det absurda är den förkastliga juridiken, inte rättssäkerhetsbegreppet.<sup>8</sup> Jag sällar mig till gruppen som har accepterat att juridik kan vara fel och även förkastlig. Det resonemang som Zila för runt rättssäkerhetsbegreppet är konsekvent och användbart. Det är på detta vis rättssäkerhet betraktas i denna framställning.

### **1.3.2 Straffprocessens motstående intressen**

Nowak beskriver den straffrättsliga processen som en konstant kamp mellan två motstridiga intressen. Å ena sidan är det regler som ger uttryck för den enskildes processuella rättsskydd i syfte att slå vakt om varje medborgares rättssäkerhet i förhållande till allmänna. Å andra sidan är det regler som syftar till att förverkliga det straffrättsliga ändamålet; att kunna gripa, lagföra döma och bestraffa medborgare som begår brott. Dessa intressen bör konstant vägas mot varandra utan att det ena intresset tillåts dominera det andra. Kompromissen utgör det straffrättsliga klimatet i varje rättsordning. Samtidigt som avsikten med varje rättsordning bör vara att endast den som gjort sig skyldig till brott ska bära straffrättsligt ansvar.<sup>9</sup>

### **1.3.3 Straffprocessens intresseavvägning med utgångspunkt i den tilltalade**

Perspektivet i denna uppsats tar avstamp i de resonemang som Nowak beskriver, där straffrättens oförenliga men samtidigt nödvändiga målsättningar ställs emot varandra, med utgångspunkt i vad detta medför för rättssamhället och särskilt för den tilltalade. Det innebär att även om uppsatsen fäster särskilt beaktande vid intresset hos varje individ att kunna förhålla sig till en förutsebar lagstiftning, på det sätt Zila redogör för, beaktas även straffrättens effektivitetsintressen. Intresseavvägningen mellan dessa straffrättsliga målsättningar tillämpas i uppsatsen deskriptivt såväl som normativt vad avser den gränsdragningsproblematik som är föremål för utredning i denna framställan.

---

<sup>8</sup> Fränberg, 2000/01. s. 271 f.

<sup>9</sup> Nowak, 2003. s. 61 ff.

## 1.4 Avgränsningar

Undersökningen i denna uppsats är som nämnt fokuserad på den rollfördelning som är relevant i medverkansläran, särskilt i förhållande till gärningsmannabegreppet. Detta innebär att uppsatsen därför behandlar medverkansläran generellt i syfte att placera problembakgrunden i kontext. Den nedre gränsen för medverkan, skillnader mellan anstiftan och medhjälp behandlas därför kortfattat. Uppsatsen är intresserad av straffrättsligt ansvar, inte påföljds- eller straffvärdesfrågor. Straffvärdet nämns därför kort endast för att förklara varför olika former av straffrättsligt ansvar är viktigt sett från den tilltalade.

Uppsatsens objekt är den svenska straffrätten. Avsikten är att behandla och analysera materialet i syfte att kunna förklara hur gränsdragningsproblematiken i medverkansläran kan förstås och hur den bör tillämpas. Detta innebär att även om uppsatsen problematiserar ämnet normativt, med utgångspunkt i intresseavvägningen mellan straffrättens förverkligandeintressen, är inte avsikten att redogöra för en ideal lösning för rättsområdet.

Även om frågeställningar runt beviskrav och bevisvärdering är synnerligen relevant för ämnet har dessa lämnats utanför. Hur ett åtal ska eller bör vara utformat spelar en central roll för uppsatsen och intimt förknippat med detta är möjligheten till justering av åtal. Justering av åtal har dock lämnats utanför denna framställan.

Den rättspraxis som behandlas i uppsatsen har valts ut för att kunna bidra med begreppslig sortering vad avser olika ansvarsformer och särskilt för att påvisa hur begrepp som ”främjande” eller ”tillsammans” eller ”samråd” tillämpats. Det finns många fler rättsfall som hade kunnat behandlas i denna studie för att visa på ett än mer nyanserad rättstillämpning men som lämnats utanför. Rättsfallsstudien startar med RH 1991:51 eftersom jag är uppfattningen att rättspraxis sedan det avgörandet kom att förändras.

## 1.5 Metod och material

Uppsatsens avhandling är rättsdogmatisk. Den rättsdogmatiska metoden kan kort beskrivas som att med utgångspunkt i de erkända rättskällorna, lagstiftning, praxis, förarbeten och juridisk doktrin besvara vad som är gällande rätt.<sup>10</sup> Jareborg beskriver rättsdogmatiken som en rekonstruktion av gällande rätt med följden att forskaren kan komma till insikt om svaret på en frågeställning och även kunna resonera runt detta normativt.<sup>11</sup>

Avsikten med denna studie är att behandla medverkansläran rollfördelning generellt, hur gällande rätt ska tillämpas och särskilt att avgränsa

---

<sup>10</sup> Sandgren, 2015. s. 43 f.

<sup>11</sup> Jareborg, 2004.

gärningsmannaskapet i förhållande till medverkan i övrigt. Utgångspunkten är att mot bakgrund till detta bidra med begreppslig klarhet, förståelse och systematisering.

Materialet består huvudsakligen av svensk juridisk litteratur och rättspraxis eftersom merparten av uppsatsen syftar till att utreda interna straffrättsliga frågeställningar. I de avseenden studien aktualiserar straffprocess har även engelsk litteratur och avgöranden från Europadomstolen och EU-domstolen använts.

## 1.6 Terminologi

Regeln i 23 kap. 4 § BrB reglerar medverkan till brott och det kan från regeln utläsas att det vid fleras delaktighet i brott kan aktualiseras tre olika ansvarsformer. Dessa är ansvar som gärningsman, anstiftare eller medhjälpare. Begreppet ”medverkan” eller ”medverkande” används i uppsatsen som begrepp som täcker in alla dessa roller. Eftersom uppsatsen syftar till att problematisera gärningsmannabegreppet, gränsdragningen mellan ansvar som gärningsman och ansvar som medverkande på annat sätt, används begreppet ”medverkande” även som ett motsatsord till gärningsmannaskap. Den som inte är gärningsman är medhjälpare eller anstiftare – medverkande i övrigt.

I uppsatsen används ordet gärning, inte handling, eftersom ordet gärning omfattar underlåtenhet och handling.<sup>12</sup>

## 1.7 Forskningsläge

Medverkansläran betydelse för straffrätten har behandlats ingående i juridisk forskning såväl som i förarbeten. Ett problematiserande av gärningsmannabegreppet och den rollfördelningsproblematik som gör sig gällande i medverkansläran har parallellt med detta varit föremål för utredning.<sup>13</sup> Runt det senaste millenniumskiftet kom en rad avgöranden från hovrätter såväl som från Högsta domstolen (HD), vilka behandlade problematiken då flera personer medverkat till ett brott tillsammans. I samband med detta vaknade debatten i doktrin och flera författare argumenterade för att rättstillämpningen var orättssäker, att uttryck som ”gemensamt och i samförstånd” eller ”tillsammans och i samråd” användes alltför lättvindigt.<sup>14</sup> I det sammanhanget bör professor Susanne Wennberg lyftas fram särskilt. Det är även hennes begreppsbildning och dogmatik som inspirerat den här uppsatsen. Sedan dess har debatten i doktrin svalnat trots att det de senaste tio åren kommit flera avgöranden som behandlar gärningsmannabegreppet på nytt och

---

<sup>12</sup> Jareborg, 2001, s. 128.

<sup>13</sup> SOU 1994:69; SOU 1996:185; Jareborg 2001; Herlitz 1992; Svensson 2016.

<sup>14</sup> Wennberg, 2002; Wennberg, 2002/03, Diesen, 2000/01, Herlitz, 1996.

i ny riktning.<sup>15</sup> Dock utkom Erik Svenssons avhandling, *Gärningsmannaskap vid fleras deltagande i brott* år 2016.<sup>16</sup>

Den straffprocessuella dimensionen som aktualiseras i uppsatsen handlar främst om precision av anklagelse mot tilltalad. Framförallt innebär detta beaktande av två regler i rättegångsbalken, artikel 6 Europakonventionen (EKMR) och allmänna rättsprinciper. Om den enskildes rättsskydd, tillämpning av artikel 6 EKMR, såväl som de svenska processreglerna för säkerställande av rättvis prövning har givit upphov till rik flora av doktrin. Universitetslektorn Karol Nowak och det tidigare justitierådet Hans Danelius förtjänar att lyftas fram särskilt i det avseendet.<sup>17</sup>

Förevarande framställning ämnar bidra till existerande forskning genom att undersöka hur gärningsmannabegreppet och ansvarsformerna i medverkansläran förhåller sig till varandra idag. Den bedömningen tar sin utgångspunkt i senare tids prejudikatbildning. För rättsvetenskapen hade det även varit nyttigt med studier som behandlar samma problematik men där studieobjektet är underrättsavgöranden.

## 1.8 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra kapitel. Det inledande avsnittet syftar till att placera de straffrättsliga frågeställningarna mot en processuell bakgrund. I det kapitlet behandlas rättsliga utgångspunkter för en rättvis prövning. I kapitlet behandlas relevanta regler i rättegångsbalken (RB) och EKMR såväl som allmänna rättsgrundsatser.

Det andra kapitlet redogör för medverkansansvar. I kapitlet introduceras flera begrepp som är nödvändiga för förståelsen av medverkanslärans möjliga rollfördelning. Sedan följer ett kapitel som beskriver olika ansvarsformer, där särskilt fokus tillägnats gärningsmannabegreppet.

Uppsatsens fjärde kapitel består av en rättsfallsstudie. Rättsfallsstudien tar avstamp i ett känt rättsfall från 1991 och följer sedan rättsutvecklingen fram till idag. Studien tar upp ett par hovrättsavgöranden som har varit viktiga för rättsområdets utveckling men tonvikten ligger på HD:s prejudikatbildning.

Uppsatsens avslutande kapitel återknyter till uppsatsens frågeställningar och diskuterar studiens resultat deskriptivt och normativt.

---

<sup>15</sup> NJA 2006 s 531; NJA 2013 s 397; NJA 2016 s 819; NJA 2017 s 531; Jmf Svensson, 2013; Svensson 2016; Svensson 2017.

<sup>16</sup> Erik Svensson är jur.dr vid Uppsala Universitet.

<sup>17</sup> Nowak, 2003; Danelius, 2012.

## 2 Rätten till en rättvis rättegång

### 2.1 Inledning

Att väcka åtal mot flera personer för en gärning som de påstås har utfört tillsammans är nödvändigt för att ett rättssystem ska kunna tillgodose intresset av att kunna genomdriva straffrättens förverkligandeintressen. Det är naturligt att det i sammanhang där detta aktualiseras uppstår svårigheter med att kunna konkretisera gärningspåståendet i förhållande till varje enskild medverkande.<sup>18</sup> Straffansvaret är individuellt och straffrättsprocessen bygger på en samling principer som syftar till att säkerställa varje misstänkt persons rättssäkerhet i ett sådant förfarande.<sup>19</sup> Mot denna problemformulering aktualiseras frågeställningar hur konkret en anklagelse mot varje individ i ett kollektiv behöver vara de lege lata och framförallt hur konkret den bör vara med utgångspunkt i den för juridiken relevanta värdegrunden. Detta avsnitt redogör för de allmänna rättsprinciper som underbygger rättsområdet, hur denna intresseavvägning tagit sig uttryck i svensk rätt och hur problematiken behandlats i Europadomstolens (EUD) tillämpning av artikel 6 EKMR.<sup>20</sup>

### 2.2 Allmänna rättsprinciper

#### 2.2.1 Legalitetsprincipen

För att en gärning ska kunna motsvara ett brott krävs det att detta stipuleras i lag eller annan förordning. Den här grundsatsen, *legalitetsprincipen*, har haft sin plats i svensk rätt i över 200 år. Feurnbach formulerade principen genom tre latinska satser; *Nulla poena sine lege, nulla poena sine crimine och nullum crimen sine poena legali*. Inget straff utan stöd i lag, inget straff utan brott och inget brott utan kriminalisering genom lag. Någon kodifiering av principen hittas inte i svensk rätt, även om flera regler kan sägas ge uttryck för den.<sup>21</sup>

Principen förhindrar godtycke och syftar till att säkerställa lagens förutsebarhet i förhållande till de som har att rätta sig efter den.<sup>22</sup> Den kan beskrivas som vilande på fyra ben, *föreskriftskravet*, *retroaktivitetsförbudet*, *obestämdhetsförbudet* och *analogiförbudet*. Föreskriftskravet kan lättast placeras in under Feurnbachs satser och innebär enkelt uttryck att ingen ska

---

<sup>18</sup> Se ex RH 1991:51; NJA 1992 s 474; NJA 2006 535; Göta hovrätts dom i mål B158-00 & B180-00.

<sup>19</sup> Wennberg, 2002 del 1. s. 615; Lundqvist, 2010. s. 13.

<sup>20</sup> Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR).

<sup>21</sup> SOU 1988:7 s. 43 f; 2:10 RF; 5§ BrP; 1:1 BrB.

<sup>22</sup> Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 22 f.



kunna bestraffas för en gärning som inte är förbjuden enligt föreskrift. Retroaktivitetsförbudet medför att föreskrifter inte kan tillämpas retroaktivt till men för den enskilde.<sup>23</sup> Särskilt intressant för denna framställning är de två sistnämnda förbuden. Obestämdhetsförbudet innebär att varje föreskrift ska vara begripligt formulerad med hänsyn till precision och tydlighet så alla individer har möjlighet att rätta sig efter den. Analogiförbudet förbjuder att en föreskrift genom analogi tillämpas i en utsträckning bortom vad som följer av regelns ordalydelse.<sup>24</sup> Skuldprincipen kan beskrivas som sammansatt med legalitetsprincipen och föreskriver att endast den som bär skuld i förhållande till gärningen ska kunna straffas för den, samt att straffets omfattning ska svara proportionerligt mot måttet av skuld.<sup>25</sup>

## 2.2.2 Förfarandepprinciper

Enligt Nowak kan det från legalitetsprincipen deriveras flera förfarandepprinciper, eller straffprocessuella principer, som ramar in den straffrättsliga processen. Principerna fyller funktionen att de anger vilken processform som ska tillämpas och vad som ska utgöra föremål för processen. Dessa principer manifesterar det individuella processuella rättskyddet såväl som de processuella effektivitetsintressena. De processuella effektivitetsintressena består dels av säkerställandet av ett effektivt rättegångsförfarande, såväl som genomdrivande av strafflagstiftningens ändamål, att lagföra brottslingar.<sup>26</sup> I Sverige tillämpas en *ackusatorisk processform* med *inkvisitoriska* inslag.<sup>27</sup> Rättens prövning är begränsad av det processmaterial som produceras av *likställda parter* samtidigt som rättens ordförande leder förhandlingen framåt. För brottmålsrättegången medför detta att domstolen är bunden av det av åklagaren formulerade gärningspåståendet och prövningen är i mångt och mycket beroende av hur åklagaren disponerat åtalet.<sup>28</sup> Bevisbördan åligger åklagaren och för fällande dom krävs att åklagaren anses ha styrkt att samtliga rekvisit är täckta. Beviskravet i detta avseende har i praxis normerats ”ställt utom rimligt tvivel”.<sup>29</sup>

*Kontradiktionsprincipen* följer naturligt den ackusatoriska processmodellen och säkerställer att ingen döms ohörd. Rätten till kontradiktion ger bägge parter i processen en absolut rätt att bemöta allt det material som presenteras i processen. Framförallt innebär detta en rättighet för den tilltalade att bemöta och försvara sig mot de anklagelser som läggs hen till last, vilket i praktiken översätts till stränga krav på det i åtalet formulerade gärningspåståendet.<sup>30</sup>

---

<sup>23</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 45 ff.

<sup>24</sup> Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 22 ff; Asp. m.fl., 2013. s. 45 ff.

<sup>25</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 45 ff.

<sup>26</sup> Nowak, 2003. s. 61 ff.

<sup>27</sup> Ibid. s. 60.

<sup>28</sup> Ekelöf H 1, 2016. s. 70 f; Nordh, 2002. s. 23 ff.

<sup>29</sup> Lundqvist, 2010. s. 132.

<sup>30</sup> Ekelöf H 1, 2016. s. 70 f.

Som tidigare vidrört, förutsätter den akusatoriska processen så som den är utformad i svensk rätt att parterna är likställda i processen.<sup>31</sup> Trots att åklagaren måste beakta en objektivitetsprincip i den meningen att även material som är till den tilltalades fördel ska beaktas och presenteras i processen, medför brottmålsförfarandet en ojämlig utgångspunkt eftersom åklagaren i regel har väsentligt mer omfattande resurser att tillgå än den tilltalade.<sup>32</sup> För att stävja detta tillämpas en oskyldighetspresumtion till förmån för den tilltalade, såväl som principen *in dubio pro reo*, vid tvivel till förmån för den tilltalade och principen *in dubio mitus*, vid tvivel till det mildare.<sup>33</sup>

## 2.3 Utformning av gärningsbeskrivning

Utformning och precisering av gärningspåstående uppfyller två ändamål. För domstolens vidkommande ramar gärningsbeskrivningen in den eller de gärningar som är föremål för domstolens prövning och för den tilltalade utgör gärningsbeskrivningen den anklagelse som denne har att försvara sig mot.<sup>34</sup> I svensk rätt är det framförallt två regler i Rättegångsbalken som reglerar gärningsbeskrivningens form och funktion ihop, 30 kap. 3 § RB och 45 kap. 4 § RB.

### 2.3.1 45 kap. 4 § st. 1 p. 3 RB

45 kap. 4 § st. 1 p. 3 RB

”I stämningsansökan skall åklagaren uppge:

[D]en brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga.”

Enligt den tredje punkten i 45 kap. 4 § st. 1 RB ska gärningsbeskrivningen omfatta omständigheter av relevans för det aktuella straffbudet i sådan konkret utsträckning att aktuella rekvisit anses täckta. Gärningen måste således avgränsas och individualiseras i förhållande till andra händelser.<sup>35</sup> Frågan är hur detta definieras. Från doktrin framgår att en gärningsbeskrivning inte får vara så omfattande att den kommer att likna en sakframställan men heller inte så kort att det inte är tydligt för den tilltalade vad denne anklagats för. Den får inte innehålla någonting onödigt men måste vara fullständig så mån att den innehåller samtliga rättsfakta som visar att brottsbeskrivningen uppfylls.<sup>36</sup>

---

<sup>31</sup> Ibid.

<sup>32</sup> Nowak, 2003. s. 60 f.

<sup>33</sup> Nowak, 2003. s. 60; 29:3 RB; 30:4 BrB.

<sup>34</sup> Madstedt, *Rättegångsbalk (1942:740) 45 kap. 4 §*, Lexino 2016-12-16; Se Fitger m.fl., *Rättegångsbalken (2017-12-05)*, kommentaren till 45:3.

<sup>35</sup> Madstedt, *Rättegångsbalk (1942:740) 45 kap. 4 §*, Lexino 2016-12-16.

<sup>36</sup> Victor, 1996. s. 229 ff.

Det finns inget krav på att gärningsbeskrivningen ska redogöra för den brottsliga gärningen i detalj men den behöver täcka in de uppgifter som ger gärningen karaktären av att vara brottslig. Graden av precision är beroende av de för situationen tillgängliga uppgifterna och omständigheterna i det enskilda fallet.<sup>37</sup> Till exempel kan det vara nästan omöjligt i vissa fall att ange exakta angivelser för tid och plats, utan att detta nödvändigtvis ger konsekvensen att den otillåtna gärningen bedöms som otillräckligt individualiserad. Sådana brister kan nämligen läkas genom att åtalet i övrigt omfattar andra omständigheter som konkretiserar gärningen.<sup>38</sup> Till exempel att det anges förfaringssätt, gärningens effekter eller omständigheter runt gärningen. Vid exempelvis åtal om *misshandel* enligt 3 kap. 5 § BrB innebär detta att åklagaren måste beskriva på vilket sätt den tilltalade tillfogat målsäganden skada. Exempelvis genom att med knuten näve slå denne i ansiktet så att målsäganden fick en sprucken läpp.

Det är heller inte alla brottstyper där det är naturligt att gärningstillfället enkelt kan pekats ut i tid rum, exempelvis perdurerande brott eller fridskränkingsbrott.<sup>39</sup> Till syvende och sist bör gärningsbeskrivningen ur individualiseringssynpunkt vara tillräckligt konkret att det är möjligt att identifiera det allmänna händelseförlopp som åklagaren gör gällande. Att den tilltalade som konsekvens ges möjlighet att bemöta gärningspåståendets beståndsdelar och kunna vederlägga uppgifterna i åklagarens påstående om brott. Ju mer abstrakt gärningsbeskrivningen är formulerad desto svårare blir det för den tilltalade att kunna angripa det som åklagaren påstått.<sup>40</sup> I sammanhanget bör det även erinras om domstolens skyldighet att bedriva materiell processledning i de fall det i gärningsbeskrivningen finns oklarheter som försvårar rättens bedömning och försvarets möjlighet att angripa anklagelsen.<sup>41</sup>

### 2.3.2 30 kap. 3 § RB

#### 30 kap. 3 § RB

”Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.”

Lagrummet kan sägas beskriva rättens relation till gärningsbeskrivningen. I dess första mening slås den akusatoriska principen fast. Domstolen är förhindrad att döma över annan gärning eller andra omständigheter än de som

<sup>37</sup> Bergholtz, 1992. s. 7; NJA 1991 s 83; NJA 1992 s 446; *Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §, Lexino 2017-10-15*; NJA 2003 s 486.

<sup>38</sup> Victor, 1996. s. 83; NJA 1991 s 83, RH 2012:63.

<sup>39</sup> Nordh, 2002. s. 26; NJA 2003 s 473.

<sup>40</sup> Se Fitger m.fl., *Rättegångsbalken (2017-12-05)*, kommentaren till 30:3, Bergholtz, 1996. s. 3 f; RH 1987:28 & RH 1987:63; NJA 2013 not 6.

<sup>41</sup> *Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §, Lexino 2017-10-15*.

angivits i gärningsbeskrivningen.<sup>42</sup> Objektiva såväl som subjektiva rekvisit ska omfattas av gärningspåståendet och inga omständigheter som inte kan knytas till gärningspåståendet får ligga till grund för rättens bedömning.<sup>43</sup> Domstolen är dock oförhindrad att beakta samtliga i målet presenterade omständigheter som har bäring på straffvärdering eller straffmätning, oaktat åklagarens yrkande.<sup>44</sup>

Lagrummet fortsätter i andra meningen att uttrycka principen om *jura novit curia*, och förklarar därmed domstolen obunden till den brottsrubricering som åklagaren enligt 45:4 RB angett i åtalet och prövar denna del *ex officio*.<sup>45</sup> Denna obundenhet är samtidigt strängt bunden till de i gärningsbeskrivningen angivna omständigheterna.<sup>46</sup> Domstolen har i sammanhanget även en möjlighet att tolka gärningsbeskrivningen mot bakgrund av de från åklagaren angivna lagrummen.<sup>47</sup>

Detta kan få betydelse exempelvis vid gradindelning av brott. I NJA 2003 s 486 dömdes den tilltalade i hovrätten för grov våldtäkt med kvalifikationsgrunden att brottsoffret i samband med detta smittats med sjukdomen hepatit B. Den omständigheten angavs inte i gärningsbeskrivningen och behandlades inte i tillräcklig utsträckning under processen med mer än att uppgiften uppdagades. Från HD:s domskäl framgår det att det visserligen inte är nödvändigt att gärningspåståendet innefattar uppgifter som utgör kvalifikationsgrunder i syfte att motivera att brottet bedöms som grovt. Däremot medför den kontradiktoriska principen att en tilltalad säkerställs möjlighet att försvara sig mot samtliga omständigheter som belägger domstolens dom. Domen undanröjdes och målet förvisades till HovR för ny behandling.

I NJA 2013 not 6 åtalades en man för försök till våldtäkt men dömdes istället för misshandel. Gärningsbeskrivningen hade inte gjort gällande några omständigheter som kunde läggas till grund för brottet misshandel, utan dessa hade framkommit under förhandlingen. I HD friades mannen med motiveringen att omständigheterna som hovrätten använt som belägg för utdömandet av straffet misshandel inte framgick av gärningsbeskrivningen och heller inte hade behandlats under förhandlingen. Den tilltalade hade således fråntagits möjligheten att försvara sig i förhållande till dessa omständigheter.

I NJA 2015 s 405 stod en man åtalad för *stöld*. Åtalet kom sedan att justeras till *stöld* alternativt *försök till stöld* i hovrättsprocessen, utan att hänvisning till lagrummet i 23 kap. 1 § BrB. I domskälen skriver HD att det inte är möjligt

---

<sup>42</sup> Thornefors, *Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §*, Lexino 2017-10-15; NJA 2003 s. 486; NJA 2013 s. 7; NJA 2015 s. 405.

<sup>43</sup> Nordh, 2002. s. 26 ff.

<sup>44</sup> Se Fitger m.fl., *Rättegångsbalken (2017-12-05)*, kommentaren till 30:3; Thornefors, *Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §*, Lexino 2017-10-15.

<sup>45</sup> Nordh, 2002. s. 41 f; NJA 2003 s 486, Jmf Vestberg 1990/91. s. 291 ff.

<sup>46</sup> NJA 2003 s 486; NJA 2004 s 646; NJA 2013 not 6.

<sup>47</sup> Nordh, 2002. s. 40 ff; Thornefors, *Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §*, Lexino 2017-10-15.

att döma ut ansvar enligt ett straffbud som en tilltalad inte underrättats om skulle kunna komma att bli tillämpligt. Dock finns det inte krav på hur en sådan underrättelse behöver utföras och det behöver därför inte framgå ifrån åklagarens gärningspåstående om det på annat sätt kan framkomma under processen. Allt under förutsättning att den tilltalades ges möjlighet att förbereda sitt försvar.

Westberg har varit tveksam till rättens möjlighet att döma en tilltalad för ett annat brott än det denne stod åtalad för enligt principen om *jura novit curia*. Vid en avvägning mot det motstående intresset av kontradiktion sluter sig Westberg till slutsatsen att kontradiktionsprincipen bör ges företräde eftersom detta säkerställer undanröjandet av överraskningsdomar.<sup>48</sup> Nordh argumenterar omvänt för denna rätt följer domstolens officialprövning. Belägget för detta är att det är stora mängder information som en domstol under en huvudförhandling behöver tolka. Det måste därför kunna få finnas ett samspel mellan brottsrubriceringsfrågan och åklagarens gärningsbeskrivning.<sup>49</sup> Heuman argumenterar med avstamp i Europadomstolens praxis att det strider mot den enskildes rätt till rättvis prövning att dömas för ett brott denne saknat möjlighet att försvara sig särskilt mot. Detta utgör en tvingande reglering som genom lagtolkning ska tillämpas istället för regeln i 30:3 RB.<sup>50</sup>

Domstolens möjlighet att tillämpa principen om *jura novit curia* och bestämma rättsliga etiketter i mål mot flera tilltalade kan ha bäring på de tilltalades förmåga att under processen värja sig mot anklagelser riktade mot sig. Detta eftersom gränsdragningen mellan gärningsmannen och medverkande till stor del rör omrubricerings- och rollfördelningsfrågor.<sup>51</sup>

## 2.4 Europakonventionen artikel 6

Det är flera artiklar i EKMR som behandlar rättssäkerhetsaspekter och som har bäring på hur ett rättsligt förfarande ska gå till. Av dessa är det artikel 6, *rätten till rättvis rättegång*, som givit upphov till mest praxis och som bidragit mest till dogmatiken runt vad som konstituerar en rättvis prövning. Till exempel stadgas det om säkerställandet av oskyldighetspresumtion, muntliga och offentliga processer, oberoende processer inom skälig tid och flera andra exemplifierande minimirättigheter. Utifrån EUD:s praxis har flera rättsprinciper uttolkats, flera av vilka har sin motsvarighet i svensk rätt. Exempelvis kan principerna; *adversial procedure* och *equality of arms* nämnas som motsvarigheter till de svenska principerna kontradiktion och likställda parter.<sup>52</sup>

---

<sup>48</sup> Vestberg, 1990/91. s. 291 ff.

<sup>49</sup> Nordh, 2002. s. 40 ff.

<sup>50</sup> Heuman, 2005/06. s. 456 f.

<sup>51</sup> Se ex NJA 2006 s 535; NJA 2013 s 531.

<sup>52</sup> Danelius, 2012. s. 246.

## 2.4.1 Europakonventionens ställning i svensk rätt

Sverige har ratificerat EKMR och underkastat sig Europadomstolens<sup>53</sup> kompetens.<sup>54</sup> Även om det innan inkorporeringen av konventionen i svensk lag år 1994 funnits traktatsrättsliga förpliktelser för Sverige är det sedan dess som konventionen fått direkt tillämplighet i svensk rätt. Distinktionen mellan konventionens direkta tillämplighet för svensk medborgare och konventionen som endast någonting medförande statsrättsliga förpliktelser återkommer i HD:s behandling av relationen mellan EKMR och RB.<sup>55</sup> I konventionens första artikel framgår att samtliga medborgare i varje konventionsansluten stat åtnjuter det skydd som konventionen stipulerar. Ansvaret för säkerställandet av detta faller på respektive konventionsansluten stat.

I förarbetena till inkorporeringen av EKMR i svensk rätt resonerades det runt vilken status konventionen skulle komma att få i svensk rätt. I slutändan beslutades att den skulle ges grundlagsstatus. Det redogjordes även för att i syfte att undvika normkonflikten med övrig svensk rätt skulle principerna *lex posterior* och *lex specialis* tillämpas. Det framgår vidare att lagstiftaren menat att konventionen är speciell i förhållande till andra normer, att den därför bör förstås som en norm i särställning även inom svensk rätt. Detta mynnade ut i ställningstagandet att svensk rätt dessutom, där det fordras, ska tolkas konformt med konventionen.<sup>56</sup>

Utöver detta infördes ytterligare en regel i Regeringsformen (RF), idag 2:19 RF, i vilken det står skrivet att ingen svensk lag får meddelas i strid med de svenska åtagandena på grund av konventionen. Således ett explicit stadgande om *lex posterior*. Den regeln är visserligen riktad mot lagstiftaren, inte mot rättstillämpningen, men möjliggör domstolens rätt till lagprövning enligt 11:14 RF. I de fall en normkonflikt inte kan lösas genom tolkningsprinciper kan alltså en domstol åsidosätta svensk reglering och ge konventionen företräde.<sup>57</sup> Dessutom följer det av Sveriges underkastelse av EUD:s kompetens, och EKMR:s utveckling av som ett resultat av EUD:s praxis, att rättstillämpare i Sverige vid normkonflikt ska beakta konventionens ändamål och syfte, samt hur EUD har tolkat konventionens bestämmelser.<sup>58</sup> Europadomstolen har i flera avgöranden fastslagit att EKMR ska tolkas teleologisk och dynamiskt, samt att begreppet *rättvis prövning* ska tolkas autonomt och homogent för alla konventionsanslutna stater.<sup>59</sup>

---

<sup>53</sup> Europadomstolen övertog konventionens övervakning efter The European commission of Human rights och the European Court of Human Rights genom tilläggsprotokoll 11 till EKMR.

<sup>54</sup> SOU 2007:085, s. 26.

<sup>55</sup> Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna; NJA 2012 s 1038; NJA 2013 s 502.

<sup>56</sup> Prop. 1993/94:117, s. 36 ff.

<sup>57</sup> Prop. 1993/94:117, s. 36 ff; SOU 1993:40 Del B. s. 127 f.

<sup>58</sup> Bernitz, 2016/17. s. 7 ff; Artikel 4 Europeiska Unionens Fördrag; EU-domstolens dom i mål c6/64 – Costa mot Enel.

<sup>59</sup> SOU 1993:40 Del B, s. 128; Danelius, 2012. s. 51.

## 2.4.2 6:3 (a) EKMR

I artikel 6:3 EKMR exemplifieras ett flertal minirättigheter runt för vad som utgör en rättvis prövning. Av speciellt intresse för den här uppsatsen är punktsats (a) och särskilt formuleringarna ”*the nature and the cause of the accusation against him*”.

### Artikel 6:3 (a) EKMR

”Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:

(a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him;”

Från EUD:s praxis kan det utläsas att *the nature* syftar till den rättsliga klassificeringen eller den rättsliga innebörden av den riktade anklagelsen, medan *the cause* omfattar den gärning och alla de omständigheter som utgör åtalet.<sup>60</sup> De omständigheter som omgärdar åtalet behöver i processen vara tillräckligt precisa att den tilltalade ges fullständig möjlig att kalibrera sitt försvar även om detta inte behöver medföra någon minutiös detaljbeskrivning.<sup>61</sup> Relevant i sammanhanget är att detaljrikedomen i anklagelsen behöver framgå för den tilltalade under processen som en helhet. Det finns inget krav på att detta behöver framgå av gärningsbeskrivningen. Huvudsaken är att den tilltalade ges adekvat tid och möjlighet att bemöta anklagelsen, vilket följer av punktsats (b) i artikel 6:3 EKMR.<sup>62</sup>

### Artikel 6:3 (b) EKMR

”(b) to have adequate time and the facilities for the preparation of his defence;”

Även om artikel 6:3 (b) EKMR främst skyddar mot alltför brådskande förhandlingar där den tilltalade berövats på möjligheten att förbereda sig inför en förhandling, har regelns tillämplighet utsträckt i mer flexibel betydelse. Även ändringar eller justeringar i en anklagelse under processens gång omfattas av bestämmelsen.<sup>63</sup> Samspelet mellan punktsatserna a och b ramar tillsammans in precisionskravet vad avser detaljer i omständigheter eller nyanser i brottsliga rubriceringar i en anklagelse.<sup>64</sup>

Eftersom föremålet för denna uppsats främst rör gränsdragningen mellan gärningsmannaskap i olika former och medverkan i övrigt är det intressant att beakta EUD:s praxis vad avser en anklagelses detaljrikedom såväl som förändringar eller nyanseringar vad avser rubricering i skuldfrågan. Detta eftersom det enligt svensk rätt finns en möjlighet för en domstol att genom tillämpning av reglerna i 23 kap. 4 § BrB och 30 kap. 3 § RB rubricera en

<sup>60</sup> Danelius, 2012. s. 320; Stavros, 1993. s. 168 f.

<sup>61</sup> Stavros, 1993. s. 169; Danelius, 2012. s. 321 f.

<sup>62</sup> Stavros, 1993. s. 174.

<sup>63</sup> Pellisier & Sassi mot Frankrike, pt. 52-59.

<sup>64</sup> Stavros, 1993. s. 174.

tilltalad som gärningsman eller som medverkande, oavsett den rubricering och det lagrum som åklagaren angett i gärningspåståendet.<sup>65</sup>

Sammanfattningsvis kan det konstateras att EUD tillämpat artikel 6 EKMR strängt både vad avser detaljriktigheten gällande de i målet aktuella omständigheterna, och även gällande den rubricering som domstolen finner tillämplig i skuldfrågan. Att i adekvat tid och omfattning bemöta en anklagelse eller en förändrad anklagelse betyder att den tilltalade har rätt till fullständig information rörande omständigheterna och vilken rättslig innebörd de har. I de fall domstolen behandlat förändringar i anklagelsen, oavsett om det är fråga om omständigheter eller rubriceringsfrågor, har domstolen resonerat på ett abstrakt plan. Alla förändringar, oavsett om de från försvarets perspektiv är positiva eller negativa, medför en teoretisk förändrad processbild för försvaret vilket ska beaktas av domstolen, och om tvunget innebära att försvaret ges tid att omkalibrera sig. Detta gäller oaktat om förändringen medför lindrad eller skärpt rubricering såväl som om förändringen rör olika ansvarsformer inom medverkansläran, fulländade brott eller icke fulländade brott, och även i de fall där det subjektiva rekvisitet byts ut.<sup>66</sup> Har denna skyldighet inte respekterats i underrätt kan detta dock läkas i överrätt, under förutsättning att hela målet prövas i den högre instansen.<sup>67</sup>

---

<sup>65</sup> Se avsnitt 4.2-3.

<sup>66</sup> Penev mot Bulgarien, pt. 33-44; Pélissier & Sassi mot Frankrike, pt. 52-59; Dallos mot Ungern, pt. 47-48; Juha Nuttinen mot Finland, pt. 31-34.

<sup>67</sup> Sipavicius mot Litauen, pt. 31-34; Penev mot Bulgarien, pt. 33-44.



# 3 Medverkansansvar

## 3.1 Inledande kommentarer

I lagstiftningen berörs medverkan till brott relativt kort, där det främst är en bestämmelse i brottsbalken som reglerar frågan.<sup>68</sup> Trots detta är brott begångna i kollektiv ingenting ovanligt där deltagare spelar mer eller mindre centrala roller för brottets utförande. Utgångspunkten i svensk rätt är att straffrättsligt ansvar är individuellt. Detta utgör samtidigt inte ett hinder mot att flera personer som utfört ett brott tillsammans också ansvarar för deras gärningar tillsammans.<sup>69</sup> Detta kan innebära problem för rättstillämpningen vad avser att bestämma vem eller vilka som är gärningsmän och vem eller vilka som endast ska svara som anstiftare eller medhjälpare.<sup>70</sup>

### 23 kap. 4 § BrB

”Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.”

Under en första genomläsning verkar regeln ren och tydlig i det att även de som hjälpt till vid utförande av ett brott också kan dömas för denna delaktighet. Att den eller dessa personer även är skilda från den person som utfört den gärning som enligt straffbud utgör ett brott. Efter en genomläsning av förarbeten, doktrin och rättsavgöranden visar sig regeln vara mycket mer otydlig. Strukturen i regeln har givit upphov till mycket diskussion och tolkningsutrymme vad gäller gränsdragningsfrågor mellan gärningsmannaskap och annan delaktighet i brott.<sup>71</sup> Regeln anger omfattningen av den möjliga rollfördelning som kan användas vid utförandet av en otillåten gärning. Utöver gärningsmannen som utfört gärningen kan även andra personer som främjat densamma genom råd eller dåd dömas till ansvar för anstiftan eller medhjälp. Regeln är generellt tillämplig för alla brottsbalksbrott såväl som

---

<sup>68</sup> 23:4 BrB.

<sup>69</sup> Wennberg, 2002 del 1. s. 615.

<sup>70</sup> NJA 1996 s 27; NJA 2003 s 645; NJA 2013 s 397.

<sup>71</sup> SOU 1944:65; 1996:185; Wennberg, 2002; Herlitz, 1996; NJA 1992 s 474; NJA 2003 s 473; NJA 1996 s 27.

specialstraffrättsliga brott om fängelse ingår i straffskalan. Från regeln kan även utläsas att det för ansvar krävs täckning av subjektiva rekvisitet i förhållande till den gärning som medverkansansvaret uppstått i förhållande till.<sup>72</sup>

Gränsdragningen mellan olika typer av medverkan, anstiftan eller medhjälp, och gärningsmannaskap skulle med fördel kunna förtydligas.<sup>73</sup> Särskilt eftersom detta kan påverka straffvärdesbedömningen för en tilltalad.<sup>74</sup>

Hur gränsdragningen mellan dessa rättsliga etiketter sett ut i rättspraxis har givit upphov till debatt i doktrin. Särskilt har debatten kommit att koncentreras runt lokutionerna; *tillsammans och i samförstånd* eller *gemensamt och i samråd*, vilka beskrivs som bevislätnadsregler. Där gärningsbeskrivningar i syfte att komma runt kraven på konkretiserande av individuellt ansvar istället angriper flera individer som ett kollektiv och lämnar till domstolen att rubricera så som den finner korrekt. Kritiken tar avstamp i att flexibiliteten som denna osäkerhet innebär medför ett hot mot rättssäkerheten.<sup>75</sup>

## 3.2 Historisk tillbakablick

Sedan länge har ansvarsfördelningen vid fleras deltagande vid brott varit av intresse för lagstiftaren, även om detta inledningsvis främst var intressant vid brott mot staten, exempelvis förräderi. En grundläggande utgångspunkt i äldre rätt var att endast en person kunde straffas för ett brott, detta var den personen som bedömdes vara allra mest skyldig. Andra personer, vilka hade spelat mera perifera roller vid brottets genomförande kunde gå fria helt.<sup>76</sup> Troligtvis var detta efter kyrkligt inflytande ett sätt att hantera det samhällsliga problem som blodshämnd utgjorde, där en gärningsmans hela ätt riskerade att svara för någonting som en medlem gjort.<sup>77</sup>

Över tid kom denna inställning att nyanseras och i landskapslag såväl som stadslag. Begrepp som *sannbaneman*, *hållbaneman*, *närvaromän* eller *rådsmän* introducerades. Dessa svarade i olika utsträckning för gärningen och det stod en målsägande relativt fritt att godtyckligt peka ut dessa bland kollektivet av gärningsmän. Anstiftaren, på den tiden *rådsbanemannen*, svarade tidigt i samma utsträckning som den egentlige gärningsmannen, *sannbanemannen*.

År 1698 förändrades medverkansansvaret i förenlighet med två brev skickat av kungen till hovrätterna. I det ena brevet redogjordes det för hur domstolarna skulle bedöma stölder där flera individer deltagit. Tidigare praxis hade varit att ju fler som deltog desto lägre blev straffet för var och en. Detta kom att ändras till att alla som deltagit, var och en skulle svara för stöldens totala

<sup>72</sup> Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §*, Lexino 2017-08-18.

<sup>73</sup> Jmf NJA 2002 s 489; NJA 2016 s 819; NJA 2017 s 531.

<sup>74</sup> 23:4 BrB & 23:5 BrB; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §*, Lexino 2017-08-18; NJA 2006 s 535.

<sup>75</sup> Wennberg 2002; Diesen 2000/01.

<sup>76</sup> SOU 1996.185 del 2. s. 133.

<sup>77</sup> Ibid. s. 134.

värde självständigt. Det andra brevet klargjorde att även medhjälpare eller anstiftare skulle svara för brott likt den egentliga gärningsmannen. Dessutom skulle de som underlåtit att avslöja brott eller som varit behjälpliga efter brottets genomförande också straffas för detta.<sup>78</sup>

I SOU 1944:69 kritiserade straffrättskommittén gällande rätt i det avseendet att straffansvaret var accessoriskt, där en medverkande inte kunde dömas för sin delaktighet om det inte fanns någon annan som kunde dömas i gärningsmannaskap.<sup>79</sup> Den straffrättsliga utgångspunkten i nu gällande rätt stammar från den förändring som infördes i 1948 års strafflag där varje medverkande vid brott svarar självständigt för sin del i gärningen.<sup>80</sup> Det kan även noteras att det heller inte krävdes uppsåtstäckning av den medverkande för utdömande av ansvar.<sup>81</sup> I kommitténs betänkande lämnades ingen definition av gärningsmannaskap även om utredningen redogjorde för att det inte krävdes deltagande i den brottsliga gärningen för att kunna dömas som anstiftare eller medhjälpare.<sup>82</sup> Utvecklingen gick mot att rubricering i sig inom ramen för medverkansläran skulle spela mindre roll.<sup>83</sup> Resonemang och formuleringar som presenteras i Straffrättskommitténs utredning inför införandet av 1948 års strafflag vad gäller medverkansläran har till stor del bestått över tid, överlevt införande och utveckling av 1965 års Brottsbalk.<sup>84</sup>

### 3.3 Medverkansobjekt

Kärt barn har många namn heter det. I doktrin och förarbeten finns det flera namn på den företeelse som medverkansansvaret är knutet till. *Tilldragelsen*, *huvudbrottet*, *huvudgärningen* eller *medverkansobjekt* förekommer exempelvis.<sup>85</sup> I denna framställning används medverkansobjektet som namn på den otillåtna gärning som medverkansansvaret är knutet till.

Som tidigare nämnt kritiserade straffrättskommittén inför 1948 års strafflag den då gällande medverkansläran för att medverkansansvaret var accessoriskt i den meningen att ansvar för medverkan var beroende av att det även fanns ansvar att utkräva av någon annan i gärningsmannaskap.<sup>86</sup> Medverkansansvaret i nu gällande rätt kan fortfarande beskrivas som accessoriskt men är istället knutet till ett medverkansobjekt, en otillåten gärning.<sup>87</sup> Vad som definierar medverkansobjektet såväl som vem som kan skapa medverkansobjektet utgör

---

<sup>78</sup> SOU 1944:69. s. 85 f; SOU 1996:185 del 2. s. 134 f.

<sup>79</sup> SOU 1944:69. s. 87 f.

<sup>80</sup> SOU 1996:185 del 2. s. 133; SOU 1944:69. s. 92.

<sup>81</sup> SOU 1944:69. s. 89 ff.

<sup>82</sup> SOU 1996:185. s. 139.

<sup>83</sup> Herlitz, 1996. s. 279.

<sup>84</sup> SOU 1944:69. s. 85 ff; SOU 1996:185. s. 137 ff; 23:4 BrB; Lag (1964:163) om införande av brottsbalken.

<sup>85</sup> Jareborg, 2001. s. 403; Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4; SOU 1996:185. s. 184 f.

<sup>86</sup> Se avsnitt 3.1.

<sup>87</sup> Jareborg, 2001. s. 403; Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4.

en del av medverkansläran som vållat mycket problematiserande.<sup>88</sup> Carl Erik Herlitz beskriver medverkan som företeelser som utförs av medverkande i förhållande till en gärning som enligt straffbud är straffbelagt, medverkansobjektet. Han liknar de kriminaliserade områdena som två cirklar. Den första och inre cirkeln omfattar gärningar som är kriminaliserade, medan den yttre cirkeln anger gärningar som kriminaliseras som medverkan. Gränsen mellan den yttre cirkeln och det som finns utanför anger gränsen för vad som utgör ett främjande, medan gränsen mellan cirklarna visar på skillnaden mellan medverkan och gärningsmannaskap.<sup>89</sup>

Eftersom en gärning kan vara otillåten enligt flera straffbud samtidigt innebär det att medverkansobjektet gäller för flera otillåtna gärningar samtidigt. Medverkansobjektet ramas därför in som ett område där de yttre gränserna utgörs av den lindrigaste otillåtna gärningen gärningsmannen utfört tillsammans med den svåraste otillåtna gärningen gärningsmannen utfört.<sup>90</sup> För att bestämma vilket brott medverkan kan anses ha främjat behöver medverkansobjektet även prövas ur subjektiv synvinkel.

### 3.3.1 Subjektiv täckning

Från 23:4:3st framgår att bedömningen av den medverkande utgår från det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last. Vid denna bedömning ska främjande och medverkansobjekt särskiljas från varandra. Detta betyder exempelvis att vid brott som kräver uppsåt så skall den medverkande haft uppsåt i förhållande till den otillåtna gärningen enligt straffbudet, såväl som till den gärningen som utgjort ett främjande.<sup>91</sup> Värt att notera är att den medverkandes täckning av subjektiva rekvisit gäller i förhållande till en otillåten gärning, inte i förhållande till ett brott i lagens mening. Alltså är det inte relevant i sammanhanget att begrunda huruvida gärningsmannen haft täckning av subjektiva rekvisit när den medverkandes personliga ansvar är det som bedöms. Däremot gäller att en gärning som visserligen omfattas av ett straffbud i alla fall skulle vara att bedöma som tillåten, för att det finns ansvarsbefriande omständigheter, blir inget medverkansansvar aktuellt eftersom gärningen inte är rättsstridig.<sup>92</sup>

Hur individualiserat medverkansobjektet behöver vara vid bedömningen av medverkansuppsåtet är omdiskuterat.<sup>93</sup> Det är skillnad på att främja stöld från en viss person och att främja en stöld av någonting i största allmänhet oavsett från vem godset tillhör eller var och hur tillgreppet går till. I allmänhet kräver

---

<sup>88</sup> Strahl 1976. s. 262 ff; Jareborg, 1994. s. 108 ff.

<sup>89</sup> Herlitz, 1992. s. 283 ff.

<sup>90</sup> Herlitz, 1992. s 282 ff; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*. Asp. m.fl., 2013, s. 436 f.

<sup>91</sup> Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*; Jareborg 2001, s. 414, SOU 1996:185, s. 197; NJA 2007 s 929.

<sup>92</sup> Svensson, 2016. s. 148; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*: Leijonhufvud & Wennberg, 2009, s. 141.

<sup>93</sup> Strahl, 1976. s. 259; Jareborg, 2001. s. 415; Lundqvist, s. 138; RH 2001:52.

inte täckningsprincipen att det är en fullständigt matchande överensstämmelse mellan en medverkandes förståelse för hur en otillåten gärning ska utföras och det egentliga händelseförloppet. Täckningen av de subjektiva rekvisiten blir därför beroende av vilken gärning som är aktuell. Grundläggande är naturligtvis att det vid uppsåtliga brott krävs att de objektiva rekvisiten i det tillämpliga straffbudet är täckta.<sup>94</sup>

Trots att lydelsen i 23 kap. 4§ BrB stipulerar att varje medverkandes personliga ansvar bedöms utifrån dennes uppsåt eller oaktsamhet har det i doktrin diskuterats huruvida medverkan ska tillämpas vid oaktsamhetsbrott. Strahl menar exempelvis att ordet ”främja” sett till hur det används i svensk straffrätt bör förstås som att uppsåtligen främja någonting. Detta menar han även är förenligt med en sammanläsning av 1 kap. 2§ st. 1 BrB och 23 kap. 4§ st. 1 BrB. Enligt 1 kap. 2§ st. 1 BrB är en otillåten gärning enligt straffbud endast att betrakta som brott om den har begåtts uppsåtligen, om inget annat är föreskrivet. Andra författare argumenterar istället för att det inte finns hinder för att döma någon för dennes oaktsamma medverkan om något tillämpligt straffbud inte fordrar uppsåt.<sup>95</sup> Denna uppfattning avspeglas i förarbeten såväl som i prejudikatbildning.<sup>96</sup>

Detta innebär exempelvis att om A berövar C livet i ett slagsmål, där B främjade A i detta så utgörs Bs medverkansobjekt av flera otillåtna gärningar. Beröva annan livet enligt 3 kap. 1 § BrB, orsaka annans död enligt 3 kap. 7 § BrB, tillfoga annan kroppsskada enligt 3 kap. 5 § BrB eller ofreda enligt 4 kap. 7 § BrB är alla otillåtna gärningar som utgör medverkansobjektet. Där B:s ansvar bestäms efter dennes uppsåt eller oaktsamhet på samma sätt som A:s. A kan senare dömas för mord medan B döms för sin medverkan till misshandel eller vållande till annans död om B:s uppsåt inte sträckte sig längre än så. Det är även möjligt att B döms för mord medan A döms för ett lindrigare brott om det personliga ansvaret bedöms på så vis.<sup>97</sup>

### 3.4 Främjande

Den svenska systematiken i medverkansläran ser i mångt och mycket ut som i andra länders lagstiftningar. Det finns regler som kriminaliserar diverse gärningar som brottsliga och sedan en parallellt verkande regel som kriminaliserar hjälp av olika typer vid utförande av dessa brottsliga gärningar. Hur mycket hjälp som krävs för att denna hjälp i lagens ögon är att betrakta som brottslig varierar rättsordningar emellan och sträcker sig från att utföra en nödvändig insats till uppmuntrande tillrop.<sup>98</sup> För svenskt vidkommande gäller

<sup>94</sup> Jareborg, 2001. s. 334 f, Jmf NJA 2007 s 929; Svea hovrätts dom i mål B4041-09.

<sup>95</sup> Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 137; Jareborg, 2001. s. 335 f.

<sup>96</sup> SOU 1996:185. s. 132 f; NJA 1963 s 574; NJA 1996 s 27.

<sup>97</sup> Herlitz, 1992. s. 286 ff; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 137; NJA 1996 s 27.

<sup>98</sup> Herlitz, 1992. s. 283.

att medverkan ska ha varit ”främjande” för utförandet av den brottsliga gärningen med råd eller dåd.<sup>99</sup> Det saknas samstämmighet vad gäller hur mycket råd eller hur mycket dåd som utgör ett främjande i regelns mening.<sup>100</sup> I boken *Kriminalrättens Grunder* skriver författarna exempelvis att i en våldtäktsituation kan en person som hjälper till i så mån att denne håller fast offret medan en annan person genomför ett samlag dömas för *medhjälp till våldtäkt*. Fasthållandet utgör ett sådant främjande som i lagens mening är tillräckligt att få denne dömd för sitt medverkande. Det är samtidigt rollfördelning i just en sådan situation som till viss del är ämnet för denna uppsats.<sup>101</sup>

Enligt *Nationalencyklopedin* är ordet ”främja” synonymt med att *gynna, understödja, befordra och hjälpa*.<sup>102</sup> Enligt förarbetena till 23 kap. 4 § BrB beskrivs golvet för vad som utgör ett främjande att den medverkande utövat inflytande på händelseutvecklingen i tillräcklig utsträckning för att styrka andra i deras brottsliga beslut. En gärning som varken fysiskt eller psykiskt övat inflytande på händelseutvecklingen kan inte anses som medverkan. I SOU 1944:65 skriver även straffrättskommittén att detta även innebär att den som, utan att gärningsmannen vet om det, håller vakt under ett pågående brott och där vakthållandet inte var nödvändigt inte dömas för sin medverkan.<sup>103</sup>

Huruvida obehövlig eller motverkande medverkan är straffbart eller inte har sedan dess varit uppe för diskussion i doktrin såväl som i praxis.<sup>104</sup> Avgörande har varit vilket uppsåt som kan tillräknas den medverkande. En person som har för avsikt att motverka att en otillåten gärning blir utförd men som istället faktiskt hjälper gärningsmannen ofrivilligt kan inte dömas för medverkan. En person som har för avsikt att medverka vid ett brott men som utför sin medverkan så illa eller klumpigt att denne egentligen spelar en försvårande roll kan däremot dömas för sin medverkan. Detsamma kan sägas om en person som har för avsikt att främja att ett brott blir begånget men där dennes medverkan i sammanhanget är så obetydlig att den egentligen inte har varit till någon användning.<sup>105</sup>

---

<sup>99</sup> 23:4 st. 2 BrB.

<sup>100</sup> SOU 1996:185, s. 187; Strahl, 1976. s. 252 ff; Asp m.fl., 2013. s. 440.

<sup>101</sup> Asp m.fl., 2013. 440, Jmf avsnitt 4.2, *Medgärningsmannaskap; RH 2004:58 och NJA 2015 s 501 (rörande sexualbrottens icke-egenhändiga natur)*.

<sup>102</sup> *Nationalencyklopedin*, främja. <http://www.ne.se> (hämtad 2017-11-27).

<sup>103</sup> SOU 1944:69. s. 91.

<sup>104</sup> Jareborg, 2001. s. 406; Strahl 1976. s. 337; NJA 1984 s 922; NJA 1963 s 574;

Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 133.

<sup>105</sup> Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 137 ff; Asp. m.fl., 2013. s. 438; NJA 1963 s 574; NJA 1984 s 922; SOU 1944:65. s. 90; Den nedre gränsen för medverkan torde i praktiken vara att bedöma som medhjälp (se avsnitt 4.2).

### 3.4.1 Osjälvständiga brottsformer

Det finns inget hinder mot att medverkansläran tillämpas i förhållande till osjälvständiga brottsformer. Medverkan till straffbelagda försök, förberedelser eller stämpling utgör brott i sig. Det samma gäller för medverkan till medverkan och enligt Jareborg även medverkan till medverkan till medverkan.<sup>106</sup>

### 3.4.2 Främjandets utsträckning i tiden

Brott som pågår under en längre tid utan att kunna bedömas vara avslutande benämns som perdurerande brott.<sup>107</sup> Olaga frihetsberövande enligt 4 kap. 1 § BrB eller förvar av narkotika enligt 1 § p. 5 narkotikastrafflagen är bra exempel. Så länge som frihetsberövandet eller förvarandet av narkotikan inte är avslutat är brottet visserligen fullbordat men pågående.<sup>108</sup> Jareborg menar att man bör kräva att en medverkansgärning vid alla situationer utom vid perdurerande brott sker i nära anslutning till brottets fullbordan.<sup>109</sup> Främjandegärningen kan således ske innan eller samtidigt som den otillåtna gärningen utförs, däremot kan den inte ske i efterhand. Detta eftersom det bör göras en distinktion mellan att medverka till en otillåten gärning och att i efterhand utnyttja en redan uppkommen situation, såväl som efterföljande hjälp.<sup>110</sup> Däremot, om det innan den otillåtna gärningen utförs har överenskommit om hjälp i efterhand utgör detta ett sådant främjande att medverkansansvar är för handen.

## 3.5 Medverkan och underlåtenhet

Från regeln i 23:4 BrB framgår det att främjande kan bestå i att antingen genom råd eller dåd i förhållande till medverkansobjektet. I doktrin har exempelvis Strahl med stöd av lexikaliskt tolkning anförts att en medverkansgärning inte kan bestå av underlåtenhet, utan att det på något sätt behöver finnas ett handlande.<sup>111</sup> Det finns i svensk rätt ingen allmän skyldighet att ingripa mot annans brottslighet.<sup>112</sup> Jareborg argumenterar för att det saknas något principiellt hinder mot att medverkansbestämmelsen tillämpas vid underlåtenhet, i vart fall vid anstiftan såväl som psykisk medhjälp.<sup>113</sup> Vad gäller fysisk medhjälp begränsas medverkansansvaret vid underlåtenhet av

---

<sup>106</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 425.

<sup>107</sup> Ibid. s. 202 f.

<sup>108</sup> NJA 1984 s 564; NJA 2009 s 3; NJA 2013 s 467; NJA 2013 s 945.

<sup>109</sup> Jareborg, 2001. s. 407 f.

<sup>110</sup> Jareborg, 2001. s. 407; Ex 17:11 BrB - *skyddande av brottsling* eller 9:6 BrB - *häleriförseelse*.

<sup>111</sup> Strahl, 1976. s. 248.

<sup>112</sup> Wong, 2003/04. s. 925; SOU 1996:185. s. 311; NJA 2003 s 473.

<sup>113</sup> Jareborg, 2001. s. 421; Mer om distinktionen mellan ansvarsformerna *medhjälp* och *anstiftan* under avsnitt 4.2.

läran om garantställning.<sup>114</sup> Endast den som intagit garantställning kan bära ansvar för underlåtenhet.<sup>115</sup> Det exempel som lyfts fram i förarbetena är vaktmästaren som struntar i att låsa så att inbrottstjuven senare kan ta sig in och stjäla.<sup>116</sup>

Enligt 23 kap. 6 § BrB är underlåtenhet att anmäla eller avslöja brott särskilt kriminaliserat om brottet är pågående och detta kan ske utan fara en själv. Bestämmelsen kan användas i de fall en tilltalad misstänks ha främjat en gärning men där detta inte kan styrkas.<sup>117</sup> Lernestedt menar på att medverkanslärans stora omfattning medför att regeln tillämpas relativt sällan eftersom det blir lättare att sortera in deltagare vid brott som medverkande än som mer perifera aktörer med en skyldighet att avslöja brott.<sup>118</sup> I ett avgörande från Högsta Domstolen från i juni 2017 redogjorde domstolen för att om en tilltalad kan ha varit inblandad på ett sådant sätt att straffansvar kan vara aktuellt för medverkan, utesluter detta möjligheten att döma densamma för underlåtenhet att avslöja brottet.<sup>119</sup>

I ett annat uppmärksammat mål från sommaren 2017 behandlades gränsdragningen mellan psykisk medhjälp och underlåtenhet att avslöja brott. I målet hade två personer under en efterfest i tur och ordning våldtagit en kvinna som på grund av berusning befann sig i en särskilt utsatt situation. En tredje man hade kontinuerligt live-streamat händelserna under kvällen, inklusive en av våldtäkterna på Facebook. Hovrätten gjorde inte bedömningen att den tilltalade utövat sådant psykiskt främjande på våldtäktsmannen att han skulle dömas för medhjälp. Däremot var denne väl införstådd med vad som skedde (flera som följde live-streamingen förklarade för honom att det var en våldtäkt som han filmat) och utan fara för sig själv kunde han ha avslöjat brottet. Han dömdes för sin underlåtenhet att avslöja våldtäkten.<sup>120</sup>

---

<sup>114</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 112 ff & s. 119 ff, *Skyddsgarant, övervakningsgarant eller garant på grund av eget föregående handlande*.

<sup>115</sup> Jareborg, 2001. s. 422 f; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 136 & s. 144; NJA 2003 s. 473.

<sup>116</sup> SOU 1944:65. s. 100 f.

<sup>117</sup> Leijonhufvud och Wennberg, 2009. s. 144.

<sup>118</sup> Lernestedt, 2009. s. 99 f.

<sup>119</sup> HD:s avgörande i mål B1519-16, p 27.

<sup>120</sup> Svea hovrätts dom i mål B4377-17.



# 4 Rollfördelning vid fleras medverkan

## 4.1 Inledande kommentarer

Som nämnt finns det i svensk rätt olika former av gärningsmannaskap, vilka kommer att redogöras för i detta avsnitt. Bedömningen huruvida en person bör svara för en gärning i någon form av gärningsmannaskap eller övrig medverkan är ofta svår och bestäms av omständigheterna i det enskilda fallet.<sup>121</sup> I straffrättskommitténs betänkande till 1948 år strafflag skriver författarna att:

”Det har icke ansetts erforderligt att närmare ange vad med gärningsmannaskap skall förstås. Liksom hittills torde det böra överlämnas åt rättstillämpningen att med ledning av de särskilda brottsbeskrivningarna avgöra, huruvida en medverkande handlar på sådant sätt att han bör anses som gärningsman. Vanligen kräves härför, att den medverkande deltagit i utförandet av den brottsliga gärningen. De använda ordalagen medge emellertid, att även annan medverkande bedömas såsom gärningsman där detta ter sig naturligt. Liksom enligt gällande rätt kan sålunda den, som på grund av sin ställning till brottet framstår såsom närmast att svara för detta, bliva att döma som gärningsman, även om han icke deltagit i själva utförande.”<sup>122</sup>

Av 23 kap. 4 § BrB framgår det indirekt att *medhjälp* är subsidiärt till *anstiftan* som i sin tur är det i förhållande till *gärningsmannaskap*.<sup>123</sup> Däremot berättar regeln även att samtliga medverkande ska bedömas efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger denne till last, vilket innebär att denna hierarkiska indelning inte behöver ha bäring i straffvärderingshänseende. Regeln är utformad på så vis att det ska sakna saklig betydelse hur en medverkande rubriceras. Aktuell straffskala är densamma oavsett om en medverkande döms som medhjälpare, anstiftare eller som gärningsman. Det har dock visat sig att rubriceringen i praktiken har just en sådan påverkan.<sup>124</sup> Det spelar därför roll vilken rättslig titel som är aktuell, framförallt ur ett rättsakerhetshänseende.

Utöver detta talar varken författare i doktrin eller rättspraxis med enad röst hur former av gärningsmannaskap ska definieras i förhållande till övrig medverkan.<sup>125</sup> Detta avsnitt ämnar belysa ut begrepp och de rättsliga figurerna som grumlar vattnen i medverkansläran och framförallt synliggöra gränsdragningen mellan det som gör en person till gärningsman i förhållande till medhjälpare eller anstiftare. Avsnittet inleds med att beskriva vad som

<sup>121</sup> Se ex NJA 1996 s 27; NJA 2006 s 535; NJA 2017 s 531.

<sup>122</sup> SOU 1944:69. s. 92 f.

<sup>123</sup> Strahl 1976. s. 43; Jareborg 2001. s. 411; SOU 1996:186. s. 193 f.

<sup>124</sup> NJA 2006 s 535; Ingemarsson, 2012/13. s. 265-285.

<sup>125</sup> Wennberg 2002; Diesen 2000/2001; Svensson 2016.

kännetecknar medhjälparen och anstiftaren för att sedan redogöra för olika ansvarsformer av gärningsmannaskap.

## 4.2 Anstiftan och medhjälp

Inom ramen för straffbart främjande av brott skiljer lagstiftningen på anstiftan och medhjälp. Straffbar anstiftan förutsätter att anstiftaren utövat tillräckligt med psykisk påverkan att gärningsmannen beslutat sig för att begå brott. Det krävs således en viss psykisk kausalitet för att ett främjande ska bedömas som anstiftan. Saknas detta, exempelvis för att gärningsmannen hade begått brottet oavsett denna påverkan från den medverkande, kan den medverkande i alla fall ställas till svar men istället dömas för medhjälp.<sup>126</sup>

Vad gäller medhjälp skiljer lagstiftningen på psykisk och fysisk medhjälp.<sup>127</sup> Som nämnt finns det en gränsdragning mellan anstiftan och medhjälp i den meningen att det för anstiftan krävs att den psykiska medhjälpen når viss höjd eller kvalitet, att det finns ett kausalsamband mellan främjandet och att den otillåtna gärningen ens kom till stånd. I relation till detta kan det framföras att golvet för vad som i rättspraxis har bedömts utgöra medhjälp satts väldigt lågt. I generella termer kan allting som på något sätt verkat i brottsfrämjande riktning till sådant agerande som i lagens mening är straffbar medverkan. Detta gäller oavsett om det är fråga om psykisk eller fysisk medhjälp. Som redan nämnt behöver inte ett främjande varit nödvändigt eller ens konstruktivt för brottets utförande för att bedömas utgöra straffbart främjande. Sådant främjande av mindre kvalificerat art utgör medhjälp och inte anstiftan.<sup>128</sup>

I ett känt rättsfall från 1963 dömdes en person för att denne under en misshandel hållit i misshandlarens jacka med motiveringen att denna gärning stärkte gärningsmannen i dennes uppsåt.<sup>129</sup> Rättsfallet har dock kritiserats i doktrin eftersom det i sig inte är straffbart att beskåda en misshandel.<sup>130</sup> I ett annat rättsfall från 1984 dömdes en bilförare för sin medhjälp till misshandel för att denne, efter uppmaning från passagerare, stannat bilen så att passagerare kunde gå ur bilden och misshandla en grupp människor längs med vägen.<sup>131</sup> I ett hovrättsavgörande från 2005 dömdes en person för medhjälp till skadegörelse efter att denne på två olika platser filmat sin kompis som krossat rutor.<sup>132</sup>

Avslutningsvis kan avgörandet NJA 2006 s 577 nämnas eftersom det pedagogiskt belyser vikten av uppsåt i förhållande till medverkansobjektet såväl som nedre gränsen för medverkan. Killarna A och B är ute och åker motorcykel.

---

<sup>126</sup> Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §*, Lexino 2017-08-18; Jareborg, 2001. s. 408 f;

Asp. m.fl. s. 441 f.

<sup>127</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 438 ff; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 133.

<sup>128</sup> Se avsnitt 3.4.

<sup>129</sup> NJA 1963 s 574.

<sup>130</sup> Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 134.

<sup>131</sup> NJA 1984 s 922.

<sup>132</sup> Göta hovrätts dom i mål RH 2005:56.

A kör och B åker med bakpå. Utan att B förstår varför styr A mot ett hus. A går sedan fram till huset, knackar på och kan konstatera att det inte är någon hemma. A bryter sedan loss ett fönster med hjälp av en kofot. B hinner dit lagom för att förstå vad A är i begrepp att göra. Fönstret som A tänkt slänga på marken ber B honom i stället att överrätta så att det inte i onödan ska gå sönder.

A instruerar därpå B att gå till vägen för att hålla vakt. B gör detta, om än lite obstinat, genom att gå till vägen och sätta sig med ryggen mot den. En bil hinner köra fram till huset och dessutom signalera innan B upptäcker faran, varpå han springer tillbaka till A och berättar att han då ville åka hem. B går sedan tillbaka till motorcykeln och startar den. A hinner sedan dit och köra iväg de båda. B fick ingenting av stöldgodset.

Att B tog emot fönstret bedömde inte HD som ett främjande i någon mening. Fönstret var redan uppbrutet innan B hann förstå vad A höll på med och att han tog emot det var i syfte att spara fönstret. Att B sedan höll vakt vid vägen utgjorde däremot ett främjande, även om den uppgiften utfördes inkompetent, eftersom B borde ha insett att A stärktes i sitt uppsåt att fullfölja inbrottet då denne trodde att vägen verkligen var bevakad. Att B sedan uppmanade A att de borde lämna platsen efter att den främmande bilen passerat, tillsammans med att han startade motorcykeln bedömdes även det utgöra ett främjande. Oavsett om B varnade för att denne själv ville ta sig hem spelade varningen roll för att brottet skulle nå sin fullbordan, vilket B måste ha insett. B dömdes för medhjälp till grov stöld.

### 4.3 Ordinarie gärningsmannaskap

Ordinarie gärningsmannaskap är i relation till de andra formerna av gärningsmannaskap som kommer att behandlas i denna framställande ett okomplicerat begrepp. Detta trots att gärningsmannaskap aldrig definierats i svensk lagtext. Enkelt uttryck utgörs ordinarie gärningsmannaskap av att en person uppfyllt rekvisiten i ett straffbud genom individuellt agerande, att det finns täckning för subjektiva rekvisit och avsaknad av ansvarsbefriande eller ursäktande omständigheter. Vid bedömningen tillämpas straffbuden direkt.<sup>133</sup> Bedömningen skiljer sig från den som utförs för att utreda en medverkandes roll, i det avseendet att det endast är den otillåtna gärningen som är föremål för prövning, inte främjandegärningar. Bedömningen skiljer sig från bedömningen av andra former av gärningsmannaskap där flera deltar på så vis att det endast är individuellt ansvar som är föremål för prövning, inte vad flera gjort gemensamt. Regeln i 23 kap. 4 § BrB tillämpas inte.

Det är naturligtvis möjligt att flera personer på ett individuellt plan uppfyller samtliga rekvisit i ett straffbud och därför är att bedömas som gärningsmän i strikt mening. Det är även möjligt att flera personer uppfyller några rekvisit vardera men att ingen ensamt uppfyller samtliga rekvisit. Dessa varianter,

---

<sup>133</sup> SOU 1996:185. s. 181; Svensson, 2016. s. 243 f; Herlitz, 1996. s. 280.

vilka benämns som *parallella gärningsmannaskap* och *medgärningsmannaskap*, kommer att behandlas under nästkommande avsnitt.

### 4.3.1 Parallellt gärningsmannaskap

Som nämnt är medverkansläran i allmänhet präglad av varierande terminologier. Detta är särskilt tydligt i de delar av medverkansläran som behandlar begreppet gärningsmannaskap. Det parallella gärningsmannaskapet har inte diskuterats i samma omfattning i doktrin som övriga former av gärningsmannaskap.<sup>134</sup> Det parallella gärningsmannaskapet utgör en del av ordinarie gärningsmannaskap, varför det finns anledning att argumentera för att ansvarsformen saknar dogmatisk betydelse i egentlig mening. Jag menar att det har dogmatisk betydelse eftersom det i praxis har visat sig finnas beröringspunkter med andra ansvarsformer, vilket i sin tur kan få bäring i exempelvis straffvärdeshänseende.<sup>135</sup>

Parallellt gärningsmannaskap aktualiseras i de fall där flera gärningsmän gjort sig skyldiga till brott, vilka har begåtts avgränsat i tid och rum, men där det saknats tillräcklig samverkan för att medgärningsmannaskapet ska kunna tillämpas.<sup>136</sup> Man skulle kunna säga att brotten begåtts samtidigt och på samma plats men inte för den sakens skull tillsammans.

I NJA 2016 s 819 befann sig en målsäganden i en bil, påverkad av alkohol och droger tillsammans med två främmande män vilka sagt att de skulle åka på efterfest. Målsäganden befann sig i en särskilt utsatt situation och saknade möjlighet att värja sig från de sexuella övergrepp som de två gärningsmännen genomförde med henne. Gärningsmännen turades om att vara i bilen med henne och även om de hjälptes åt att positionera om sig själva och målsäganden i bilen utfördes inte de sexuella handlingarna tillsammans, utan i istället i turordning. Det var således inte fråga om en våldtäkt som begicks tillsammans och i samförstånd, utan istället flera våldtäkter som utfördes direkt efter varandra.

---

<sup>134</sup> Wenneberg 2002, Diesen 2000/01; Jmf Svensson, 2016. s. 270 ff; Svensson, 2017. s. 175-187.

<sup>135</sup> 23:4 BrB & 23:5 BrB; 2016 s 819; NJA 2006 s 535; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*; NJA

<sup>136</sup> NJA 2016 s 819.

## 4.4 Medgärningsmannaskap och ansvar i utvidgat gärningsmannaskap

I denna framställan beskrivs medgärningsmannaskap eller ansvar i utvidgat gärningsmannaskap som två separata ansvarsformer. Sett till praxisbildning och doktrin är denna distinktion inte självklar. Generellt kan denna del av medverkansläran beskrivas som synnerligen präglad av begreppsotydligheter och dessa ansvarsformer har flera gånger tillämpats som synonymer.<sup>137</sup>

Svensson har även anfört att det saknar dogmatisk betydelse att göra skillnad på dessa.<sup>138</sup> Jag menar att det dogmatiskt kan argumenteras för att det bör göras skillnad av den enkla anledningen att ansvarsformernas legala grund är olika, vilket kommer visas i nästföljande avsnitt. Det är även just när dessa gärningsmannaskapsformer tillämpas som gränsdragningen med ansvarsformerna, medhjälp och anstiftan är som mest relevant. Det är i samband med detta som det oftast går att hitta formuleringar som *tillsammans och i samförstånd* eller *gemensamt och i samråd* i gärningsbeskrivningar eller domskäl.<sup>139</sup>

### 4.4.1 Medgärningsmannaskap

Lagstödet för medgärningsmannaskap hittas likt ordinarie gärningsmannaskap och parallellt gärningsmannaskap direkt från straffbuden. Inte via 23 kap. 4 § st. 2 BrB. Den normala utformningen av ett straffbud följer formen: ”den som....”. Exempelvis 3 kap. 1 § BrB: (*”Den som berövar annan livet, döms för mord”*).

”Den som....” ska egentligen förstås som: ”de som....”.<sup>140</sup> Det kan vara flera som tillsammans utför den otillåtna gärningen.

Medgärningsmannaskap kan föreligga i två olika fall. Den första typen är där flera personer, var och en för sig, uppfyller samtliga rekvisit i ett straffbud och dessa personer agerat i samförstånd. Det andra typfallet är där flera personer tillsammans uppfyller samtliga rekvisit i ett straffbud, även om ingen enskild individ ensamt gör detta, och det finns ett samförstånd gärningsmännen emellan.<sup>141</sup>

Medgärningsmannaskap konsumerar normalt ordinarie gärningsmannaskap.<sup>142</sup> Samförståndet kan även vara ett tyst eller implicit sådant och även de som spelat en mer perifer roll vid brottets utförande kan fortfarande omfattas

---

<sup>137</sup> Wennberg 2002; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 136; Diesen 2000/01.

<sup>138</sup> Svensson, 2016. s. 300 ff.

<sup>139</sup> Svensson, 2016. s. 36 f; Asp. m.fl., 2013. s. 433; jmf NJA 1992 s 474; NJA 2006 s 535; NJA 2013 s 397.

<sup>140</sup> Asp. m.fl., 2013. s. 432.

<sup>141</sup> Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4; SOU 1996:185. s. 181; NJA 1980 s 606.

<sup>142</sup> Svensson, 2016. s. 287; jmf NJA 2013 s 397; NJA 2016 s 819.

av medgärningsmannaskapet om någon form av samverkan mellan gärningsmännen kan styrkas.<sup>143</sup>

Exempelvis föreligger medgärningsmannaskap av den första typen om två personer tillsammans misshandlar en tredje person genom att turas om att slå denne i huvudet samtidigt som den andra håller fast offret. Båda gärningsmännen har tillfogat offret kroppsskada.<sup>144</sup> Medgärningsmannaskap enligt den andra typen föreligger exempelvis i de fall två personer bestämt sig för att tillsammans genomföra ett rån. Den ene medgärningsmannan hotar offret med en pistol riktad mot huvudet medan den andra tillgriper offrets plånbok. Eftersom regeln i 8 kap. 5§ BrB, rån, stipulerar krav på hot om våld såväl som ett tillgrepp, så uppfyller ingen av gärningsmännen samtliga nödvändiga rekvisit. Däremot gör de det om deras gärningar kan läggas samman.

Avgörande för huruvida de deltagande är att betrakta som medgärningsmän är om de har handlat gemensamt och i samförstånd eller tillsammans och i samråd.<sup>145</sup> Enkelt uttryckt ligger essensen i huruvida de deltagande haft inställningen att de tillsammans med varandra ska utföra ett brott. I relation till det ordinarie gärningsmannaskapet tar medgärningsmannaskap sikte på vad laget har åstadkommit istället för vad den enskilde åstadkommit. Som nämnt är straffrättsligt ansvar individuellt. Den straffrättsliga bedömningen vid medgärningsmannaskap hänförs till individens roll som en del av den laginsats som är föremål för utredning.<sup>146</sup>

## 4.4.2 Utvidgat gärningsmannaskap

*Utvidgat gärningsmannaskap* går under flera namn, exempelvis *medgärningsmannaskap genom främjande* eller *medfrämjandeskap*.<sup>147</sup> Dessutom utgör utvidgat gärningsmannaskap även ett parablybegrepp, under vilket *medelbart-* och *konverterat gärningsmannaskap* även täcks in. Ansvarsformen beskrivs bäst som en produkt av utveckling i doktrin, där flera författare tolkat domskäl mot bakgrund av några meningar från SOU 1944:69.<sup>148</sup>

---

<sup>143</sup> Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4; Asp. m.fl., 2013. s. 433; SOU 1996:185, s. 183; Göta hovrätts dom i mål B158-00 & B180-00; RH 1996:82.

<sup>144</sup> 3:4 BrB *misshandel*

<sup>145</sup> Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*; NJA 2006 s 535; NJA 2017 s 531; Jmf Hovrätten för västra Sveriges dom i mål B-2957-00; Göta hovrätts dom i mål B158-00 & B180-00; NJA 2002 s 489.

<sup>146</sup> Svensson, 2016. s. 279.

<sup>147</sup> Wennberg, 2002. s. 616 ff; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 130; Svensson, 2016. s. 301.

<sup>148</sup> SOU 1944:69 s 61 f; Wennberg, 2002. s. 616 ff; Wennberg, 2002/03. s. 595 ff; Svensson, 2016. s. 300 ff.

”Det har icke ansett erforderligt att närmare ange vad som med gärningsmannaskap skall förstås. Liksom hittills torde det böra överlämnas åt rättstillämpningen att med ledning av de särskilda brottsbeskrivningarna avgöra, huruvida en medverkande handlar på sådant sätt att han bör anses som gärningsman. Vanligen kräves, härför, att den medverkande deltagit i utförande av den brottsliga gärningen. De använda ordalagen medge emellertid, att även annan medverkande bedömes såsom gärningsman där detta ter sig naturligt. Liksom enligt gällande rätt kan sålunda den, som på grund av sin ställning till brottet framstår såsom närmast att svar för detta, bliva att döma som gärningsman, även om han icke deltagit i själva utförandet.”<sup>149</sup>

I SOU 1996:185 skriver Straffrättskommittén att eftersom den som *inte är att anse som gärningsman* ska dömas för sin medverkan som anstiftare eller medhjälpare, lämnar regeln i 23 kap. 4 § BrB utrymme för att någon, som visserligen inte utfört den otillåtna gärningen ändå är att *anse* som gärningsman. Dock krävs det i dessa fall att denne medverkande spelat en avgörande och stor roll för tillkomsten av medverkansobjektet för att ansvar som gärningsman ska vara aktuellt.<sup>150</sup>

Wennbergs röst är den som hörts mest i doktrin vad avser domstolarnas tillämpning av utvidgat gärningsmannaskap. Hon resonerar generellt runt att det inte är ovanligt med situationer där flera personer tillsammans planerat och funderat ut hur det ska utföra ett brott. Alla personer som tillsammans varit med och tänkt behöver sedan nödvändigtvis inte delta senare när genomförande av den otillåtna gärningen äger rum. Om det i sammanhanget kan visas att det ter sig som en slump, vem som gjorde vad inom ramen för utförandet av brottet kan alla som varit med på brottet dömas som gärningsmän. Exempelvis om en persons syssla vid ett bankrån är att hålla vakt vid dörren kan denne dömas som gärningsman för detta även om det var en annan som pistolhotade personalen och en tredje som bröt upp kassaskåpet.<sup>151</sup> Uttrycket; är man med i leken får man leken tåla gör sig påmint. Wennberg hävdar samtidigt att om det gruppdynamiskt framstår som att en person intar en ledande position, medan andra inställer sig som underordnade så pekar detta på att ledaren bör dömas som gärningsman, medan de andra bör dömas såsom medverkande på annat sätt.<sup>152</sup> Hon uttrycker det som att en gräns bör dras mellan medhjälparen och gärningsmannen i det att medhjälparen inte kan sägas härska över händelseförloppet, inte axlar samma ansvar för att brottet ska lyckas och därför kan ses lite som att den står på sidolinjen. Omvänt gäller för gärningsmannen.<sup>153</sup>

Wennberg har med ledning från den rättspraxis som utvecklats fram till 2003 brutit ned tillämpningen av gärningsmannaskap i två typfall.<sup>154</sup>

---

<sup>149</sup> SOU 1944:69. s. 92 f.

<sup>150</sup> SOU 1996:185 del 1. s. 194.

<sup>151</sup> Wennberg, 2002/03. s. 596 f; Jmf Lernestedt, 2009. s. 92 f; NJA 2006 s 577, NJA 2006 535; NJA 2017 s 535.

<sup>152</sup> Wennberg, 2002/03. s. 597.

<sup>153</sup> Wennberg, 2002. s. 631.

<sup>154</sup> Jmf Herlitz, 1996; Diesen; 2000/01; Lernestedt, 2009.

- A) I de fall en person, som inte uppfyller ett enda rekvisit i ett straffbud, främjar en gärning i sådan utsträckning att denne är att bedöma som gärningsman istället för anstiftare eller medhjälpare.
- B) Eller i de fall där ett kollektiv genomfört ett brott, där det inte kan utredas vem som gjort vad. Bedömningen i skuldfrågan brottas då med svårigheten att individualisera ansvaret närmare än att konstatera vad det är gruppen som kollektiv åstadkommit. Bevisproblematiken med att utreda vem som utfört brottet och vem som maximalt främjat brottet leder till att domstolen istället undersöker om brottet utförts i samförstånd bland de som varit inblandade. Finns det samförstånd kan det leda till gärningsmannaskap trots att det inte är visat att enskild individ de facto utfört någon del av brottet.<sup>155</sup>

NJA 1982 s 525 tillämpade domstolen utvidgat gärningsmannaskap enligt typfall A. Målet, mot flera tilltalade, rörde heroinsmuggling mellan Libanon och Sverige. En av de tilltalade, hjärnan bakom planering och upplägg, hade aldrig befattat sig med narkotikan. HD gjorde dock bedömningen att dennes främjande roll i sammanhanget var så avgörande för brottets genomförande att han skulle svara som gärningsman.

I målet om de så s.k. Malexanderskjutningarna<sup>156</sup> kom tre personer att stå tilltalade för mord på två polismän, utan att det kunde klargöras vem av de som skjutit de dödande skotten. De tre tilltalade hade innan skjutningen utfört rån och var förföljda av polisen. På en landsväg utbröt skottlossning och de båda polismännen sköts till döds. Eftersom det inte kunde klargöras vem av de tilltalade som verkligen dödat någon av polismännen, resonerade istället domstolen runt att alla tre gärningsmän i vart fall varit likgiltiga inför det möjliga utfallet att poliserna skulle kunna skjutas till döds. Samtliga tilltalade har solidariserat sig med den gemensamma gärningen att delta i en skottlossning med poliserna. Alla tre tilltalade dömdes för mord.

Svensson har kritiserat Wennbergs indelning och begreppsbildning och menar på att strävan efter att göra distinktioner mellan dessa ansvarsformer egentligen är kontraproduktivt. Han argumenterar för att dessa ansvarsformer kan katalogiseras under ordinarie gärningsmannaskap eller medgärningsmannaskap.<sup>157</sup> Straffrättskommittén diskuterar dessa definitionsresonemang också men rundar problematiken detta för med sig genom att konstatera att det antagligen har liten praktisk betydelse för rättstillämpningen.<sup>158</sup>

Att det spelat liten praktisk roll för rättstillämpningen får stöd av praxis.<sup>159</sup> Det framgår nämligen väldigt sällan från domskäl vilken form av

<sup>155</sup> Wennberg, 2002. s. 617 ff; Wennberg, 2002/03. s. 594.

<sup>156</sup> Göta hovrätts dom i mål B158-00 & B180-00.

<sup>157</sup> Svensson 2016, s. 300 ff. Det kan tilläggas att Svensson själv för en annan indelning, där gärningsmannaskap generellt alltid kan placeras in i någon av åtta subgrupper under ordinarie gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap.

<sup>158</sup> SOU 1996:185. s. 184 ff.

<sup>159</sup> Diesen, 2000/01. s. 628 ff; NJA 2002 s 489; NJA 2003 s 473; NJA 2003 s 645; Jmf NJA 2017 s 531.



gärningsmannaskap som domstolen tillämpar, vilket kritiserats i doktrin med utgångspunkt i rättssäkerhetsintressen. Exempelvis har det argumenterats för att det är avgörande för den tilltalades möjlighet att försvara sig att veta vilken regel som domstolen kan tänkas tillämpa i dess bedömning. Ju vidare gärningsmannabegreppet blir, desto lägre hamnar ribban för det personliga ansvaret. I förlängningen innebär detta en förslappning av de krav straffrätten ställer i bevishänseende och precisering av åtal.<sup>160</sup> Wennberg citerar exempelvis i en av sina artiklar en åklagare:

*”Jag kör numera nästan alltid ’tillsammans och i samförstånd’ eller ’gemensamt och i samråd’ när jag väcker åtal. Man tar allihopa och så får det bli domstolens sak att bestämma var man ska landa.”<sup>161</sup>*

Omvänt har det argumenterats för att domstolens frihet att tillämpa den regel som den bedömer lämpa sig bäst faller inom *jura novit curia*, under förutsättning att bedömningen utgår från gärningsbeskrivningen.<sup>162</sup> Huruvida en person är att bedöma som gärningsman efter tillämpning av aktuellt straffbud eller gärningsman efter omrubricering via tillämpning av 23 kap. 4§ st.2 BrB är därför inte särskilt bekymrande. En domstol är inte bunden av någon särskild brottsrubricering enligt 30 kap. 3 § RB och i förhållandet till rättssäkerhet finns det alltid en avvägning till det motstående intresset att personer som begår brott också ska straffas för detta.

## 4.5 Medelbart och konverterat gärningsmannaskap

Det medelbara och det konverterade gärningsmannaskapet är ytterligare två ansvarsformer, runt vilka det finns otydlighet kring dess dogmatiska funktion. Gemensamt för de båda är att de tillämpas i syfte att kunna utvidga gärningsmannabegreppet till att omfatta fler personer än de som i strikt mening är gärningsmän.<sup>163</sup> I denna framställan beskrivs de båda ansvarsformerna därför som specialfall av utvidgat gärningsmannaskap.

I de fall gärningsmannen i strikt mening, den som utfört den otillåtna gärningen, egentligen varit ett verktyg för någon annan kan medelbart gärningsmannaskap tillämpas. Typexemplet är att en vuxen person använder sig av ett barn för utförandet av gärningen och därigenom gömmer sig bakom barnet. Gärningsmannen i strikt mening är visserligen barnet men gärningsmannen i egentlig mening är den vuxne anstiftaren som manipulerat barnet.<sup>164</sup> Exempelvis i NJA 1964 s 255 hade en dagligvaruhandlare förmått

---

<sup>160</sup> Wennberg, 2002. s. 283 ff; Wennberg, 2002/03. s. 602 ff; Herlitz, 1996. s. 278.

<sup>161</sup> Wennberg, 2002/03. s. 592.

<sup>162</sup> Lundqvist, 2010. s. 118 ff.

<sup>163</sup> Jareborg, 2001. s. 411 ff; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 128.

<sup>164</sup> Se Berggren m.fl. Brottsbalken (2017-10-11), kommentaren till 23:4; Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*.

en förståndshandikappad femtonårig springpojke att begå stölder av charkuterier från en varubil som kommit till butiken med leveranser. Dagligvaruhandlaren dömdes som gärningsman.

Zila resonerar kring att tillämpningen av rättsfiguren är väldigt begränsad eftersom ansvar för anstiftan eller medhjälp har fördelen att det för ansvar endast krävs att en otillåten gärning utförts, inte ett brott. Det är således lättare att få en medelbar gärningsman att dömas för anstiftan, vilket därför nästan alltid blir utfallet istället. Svensson har beskrivit ansvarsformen som dogmatiskt onödig eftersom ansvarsformen täcks in inom utvidgat gärningsmannaskap.<sup>165</sup>

Som namnet antyder innebär konverterat gärningsmannaskap, precis som medelbart gärningsmannaskap, att det sker en förändring i rollfördelning mellan gärningsman och främjare. Skillnaden är att konverterat gärningsmannaskap tillämpas just vid brottstyper som kräver ett specialsubjekt, medan medelbart istället tar sikte på att gärningsmannen utnyttjat en svagare person. Typexemplet är köpmannen som beordrar bokhållaren att föra felaktiga räkenskaper. Gärningsmannansformen kan då aktualiseras där gärningsmannen i strikt mening saknar den egenskapen som gör denne till specialsubjekt, medan anstiftaren i strikt mening har den egenskapen. Anstiftaren i strikt mening konverteras till gärningsman och gärningsmannen i strikt mening konverteras till medverkande.<sup>166</sup> I exemplet utgör köpmannen specialsubjekt eftersom denne är bokföringsskyldig.

---

<sup>165</sup> Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*; Svensson, 2016. s. 252 f.

<sup>166</sup> SOU 1996:185 del 1. s. 195; Jareborg, 2001. s. 413 f; Leijonhufvud & Wennberg, 2009. s. 129.

## 4.6 Lathund för rollfördelning

Nedan följer en kort lathund, inspirerad från den som beskrivs i boken *kriminalrättens grunder*, som sammanfattar hur rollfördelningen inom medverkansläran bör tillämpas.<sup>167</sup>

### 1. Gärningsman i strikt mening ?

- Går det att tillämpa aktuellt straffbud direkt på personens gärning (ordinarie gärningsmannaskap & parallellt gärningsmannaskap).<sup>168</sup>
- Går det att tillämpa aktuellt straffbud på en persons gärning om dennes gärning kan läggas samman med annan persons gärning. (medgärningsmannaskap).<sup>169</sup>

### 2. Konstruera ett medverkansobjekt

- Otillåtna gärningar enligt straffbud.<sup>170</sup>

### 3. Finns det ett främjande?

- Har det förekommit kvalificerad psykisk påverkan (anstiftan).
- Har det förekommit fysiskt främjande eller psykiskt främjande av mindre kvalificerad art (medhjälp).<sup>171</sup>

### 4. Kan medverkansobjektet kompletteras?

- Krävs det exempelvis överskjutande uppsåt?<sup>172</sup>
- Egenskap av specialsubjekt (konverterat gärningsmannaskap).<sup>173</sup>

### 5. Utred det personliga ansvaret för gärningsmannen ?

- Har gärningsmannen agerat med täckning av subjektiva rekvisit.<sup>174</sup>

### 6. Utred det personliga ansvaret för den/de medverkande

- Har den/de medverkande agerat med täckning av subjektiva rekvisit vad avser medverkansobjektet och sina egna medverkansgärningar.<sup>175</sup>

### 7. Fördela roller

- ⇒ ”den som inte är att anse som gärningsman, döms för (...) anstiftan eller medhjälp”<sup>176</sup> => anstiftare eller medhjälpare.<sup>177</sup>
- ⇒ Utvidgat gärningsmannaskap.<sup>178</sup>
- ⇒ Medelbart eller konverterat gärningsmannaskap.<sup>179</sup>

---

<sup>167</sup> Asp. m.fl., 2013, s. 430 f.

<sup>168</sup> Se avsnitt 4.3 & 4.3.1

<sup>169</sup> Se avsnitt 4.4.1

<sup>170</sup> Se avsnitt 3.3

<sup>171</sup> Se avsnitt 4.2

<sup>172</sup> Se avsnitt 3.3

<sup>173</sup> Se avsnitt 4.5

<sup>174</sup> Se avsnitt 3.3.1

<sup>175</sup> Ibid.

<sup>176</sup> 23:4 st 2 BrB

<sup>177</sup> Se avsnitt 4.2

<sup>178</sup> Se avsnitt 4.4.2

<sup>179</sup> Se avsnitt 4.5

## 5 Rättsfallsstudie

I följande avsnitt beskrivs praxisbildning vad avser gärningsmannaskapets gränsdragning mot annat medverkansansvar, såväl som gränsdragningar mellan olika former av gärningsmannans ansvar. Centralt är frågeställningen vad det innebär att flera personer agerat tillsammans och i samförstånd eller gemensamt och i samråd. I vilken utsträckning kan en person dömas som gärningsman för ett brott som denne handgripligen inte utfört helt själv.

### 5.1 RH 1991:51 Lindomefallet

Lindomefallet<sup>180</sup> är ett mycket känt rättsfall från 1991. En äldre man berövas livet i sitt hem. Två män som befunnit sig hemma hos den äldre mannen vid tidpunkten för mordet åtalas. Den ena, Peter L, för *mord* och *grovt rån* och den andre, Leo L, för *medhjälp till mord* och *medhjälp till grovt rån*. Det som var utrett i målet var att brottsoffret berövats livet genom våld mot huvudet med en stekpanna och att de bägge tilltalade hade befunnit sig i huset samtidigt som brottet begicks. De två tilltalade hade två helt olika historier om hur mordet gick till och bägge skyllde på varandra.

TR gjorde bedömningen att Leo L:s historia var den mest trovärdiga och även den som gavs mest stöd i teknisk bevisning. Peter L dömdes därför för *mord* och Leo L för *skyddande av brottsling*.

Endast Peter L överklagade domen och i hovrätten gjordes en annan bedömning. Sammanfattningsvis konstaterades det att det varken från teknisk bevisning eller vittnesuppgifter kunde styrkas att Peter L verkligen varit den som utfört dödandet med konsekvensen att denne frikändes helt. Ingen av de två som befunnit sig på platsen för mordet dömdes för sin medverkan till mordet. Tematiskt kan rättsfallet sammanfattas med att på grund av de alternativa händelseförloppen som inte kunde bekräftas eller uteslutas gav oskyldighetspresumtionen fullt utslag.

Fallet har väckt mycket uppmärksamhet. Flera menade att juridiken var alldeles för fyrkantig och att domen stred mot rim och reson. Mycket kritik riktades mot åklagarens processföring av målet. Framförallt kritiserades gärningsbeskrivningen för att vara för snäv i sin utformning. Redan i gärningspåståendet hade åklagaren tagit ställning i frågan vem av de två som var skyldig till mordet och vem som på sin höjd hade hjälpt till.<sup>181</sup>

---

<sup>180</sup> RH 1991:51.

<sup>181</sup> P3 dokumentär, *fallet Lindome*.

## 5.2 NJA 1992 s 474 Pinnstolsfallet

I NJA 1992 s 474 stod Mikael och Jani åtalade för *dråp*. I målet ansågs det utrett att de båda tilltalade anlät och lämnat Riyads hem tillsammans. De hade enligt gärningsbeskrivningen tillsammans och i samförstånd berövat Riyad livet med hjälp av en kniv och en stol. Mikael medgav att han hade stuckit Riyad med kniven flera gånger men inte att han stack det sår som skulle visa sig vara det dödande, det hade istället Jani gjort. Jani nekade till att han hade utdelat några knivstick överhuvudtaget och att han visserligen använt en stol mot Riyad, men att detta skett i självförsvar. Dödandet menade han var Mikael's verk.

HD gjorde bedömningen att det inte gick att få klarhet i vem av de tilltalade som utdelade det dödande knivsticket och ingen av de tilltalades versioner av händelseförloppet sågs som tillförlitliga. Domstolen bedömde att Mikael genom sitt agerande, att upprepade gånger sticka Riyad med kniven, visat att han i vart fall varit likgiltig inför den eventuella följderna att Riyad skulle dö. Eftersom våldet med kniven skett i sammanhängande följd saknade det betydelse vilket stick som varit det dödande. HD underkände Janis version att han endast använt stolen mot R i självförsvar och bedömde att den använts mer än Jani villigt erkänt. Det kunde inte styrkas att Jani överhuvudtaget använt kniven men det kunde heller inte uteslutas. HD gjorde bedömningen att Jani deltagit i våldet mot Riyad med insikt om Mikael's uppsåt att döda Riyad.

De båda dömdes som gärningsmän men det framgick inte från domen vilken regel domstolen tillämpade vad avser Janis skuld. Det var inte tydligt om Jani dömdes som gärningsman genom tillämpning av 3 kap. 2 § BrB, dråp, eller om han via tillämpning av 23 kap. 4 § BrB omrubricerades till gärningsman även om han i strikt mening endast främjat Mikael's dödliga våld.

Wennberg såväl som Herlitz har angripit domen i det avseendet att domskälen inte i adekvat utsträckning redogör för vilken regel som tillämpas. Båda författarna, trots att de envisas med olika begreppsbildningar, förhåller sig till domen som att Jani dömdes i utvidgat gärningsmannaskap genom tillämpning av 23 kap. 4 § st. 2 BrB och bedömer Janis agerande som ett främjande av Mikael's gärning.<sup>182</sup> I sammanhanget kan det samtidigt framföras att det finns fler omständigheter i målet som pekar på att Janis agerande sträcker sig längre än att endast utgöra en främjande. Det är i målet utrett att de bägge tilltalade anlände, såväl som lämnade Riyads hem tillsammans. Dessutom har de i vart fall samtidigt brukat våld mot Riyad. Ingen har agerat på något sätt för att stoppa den andre och det går inte att klargöra vem som utdelade det dödande hugget. Om de bägge tilltalade agerat som ett lag medför det konsekvensen att de båda döms som medgärningsmän, inte att Mikael's döms i ordinarie gärningsmannaskap och Jani i utvidgat gärningsmannaskap.

---

<sup>182</sup> Wennberg, 2002. s. 621; Herlitz, 1996. s. 296 f.

## 5.3 NJA 1996 s 27

### Stureplansskjutningarna

Den bakomliggande historien i NJA 1996 s 27 var att tre personer, Tommy, Guillermo och Farhad, blivit nekade inträde till nattklubben Sturecompagniet i samband med att de försökt tränga sig i kön. Handgemäng utbröt och de tre personerna som upplevt sig illa behandlade och förödmjukade av dörrvakterna bestämde sig för att tillsammans söka hämnd. De tog sig hem till Tommy för att där hämta vapen och åkte sedan tillbaka till nattklubben där Tommy sköt på folkmassan i nattklubbens entré.

Tommy dömdes för *mord* enligt 3 kap. 1 § BrB. Guillermo och Farhad dömdes för *medhjälp till grovt vållande till annans död* 3 kap. 7 § BrB och *medhjälp till grovt vållande till kroppsskada* 3 kap. 8 § BrB.

Relevant för bedömningen av hur delaktiga Guillermo och Farhad hade varit, var att de gemensamt hade bestämt sig för att åka och hämta vapen för att sedan återvända till nattklubben. De samlades kort innan de nådde fram till klubben, varpå Guillermo var den som drev på gruppen och inledningsvis bar vapnet.

Enligt Guillermo och Farhad var planen endast att de skulle misshandla vakterna under tiden som Tommy höll dem i schack med hjälp av vapnet. Det framgick även att så fort Tommy började skjuta mot människor så stannade de andra två upp och gjorde heller ingenting mer för att delta i hämndaktionen. De tre lämnade senare platsen tillsammans.

HD gjorde bedömningen att det inte var styrkt att Guillermos och Farhads uppsåt sträckte sig längre än den planerade misshandeln. Det fanns ingen samverkan vad avser de av Tommy uträttade morden. De var samtidigt oaktsamma i sitt agerande att tillsammans med Tommy, bärandes ett skarpladdat vapen, ta sig till en plats med mycket folk för att misshandla två personer. Deras agerande bedömdes vara främjande.

Lernestedt har ställt sig mycket kritisk till åtalet i målet. Han har argumenterat att endast det faktum att åklagaren ämnat få någon annan än Tommy dömd som gärningsman tyder på en slapphänthet vad gäller synen på att agera i samråd. Han argumenterar för att det är en väldig skillnad på att de facto beröva annan livet enligt straffbudet i 3 kap. 1 § BrB och att endast befinna sig tillsammans med en annan person som gör det. Han menar vidare att detta gäller även om det i ett hypotetiskt fall blir slumpen som avgör vem som skjuter och vem som endast fick vara med under en dödsskjutning. Lernestedt argumenterar även för att det vid ett bankrån ska det göras skillnad mellan den som håller vakt och den eller de som tillgriper pengarna även om rånet som sådant är ett gemensamt projekt.<sup>183</sup>

---

<sup>183</sup> Lernestedt, 2009. s. 91 f; Jmf Wennberg, 2002/03. s. 591.

## 5.4 RH 1996:82 stenkastning

RH 1996:82 rörde *skadegörelse*. Jim U hade med ett gäng kompisar, alla ”skinnskallar”, bestämt sig för att ta sig till en byggnad där de trodde att en grupp AFA-medlemmar befann sig.<sup>184</sup> När de begav sig dit var de medvetna om att det skulle kunna komma att bli bråk med ungdomarna med andra åsikter. Väl framme vid fastigheten, som visade sig vara tom, började flera av ”skinnskallarna” däribland Jim U att kasta sten på rutorna. Att Jim U hade sönder tre rutor var klarlagt. Frågan i målet var om Jim U kunde ställas till svars för de totalt tolv förstörda rutorna och således kunna avkrävas skadestånd för den totala kostnaden för detta.

Hovrätten gjorde bedömningen att det var oklart huruvida det funnits samråd i gruppen inför den kommande skadegörelsen när de begav sig till brottsplatsen. Däremot var alla medvetna om att det skulle kunna komma att bli bråk på något sätt. Domstolen skriver även i sina domskäl att flera personer kan dömas som gärningsmän även om inte alla självständigt uppfyller rekvisiten för brott. Har flera i grupp åsamkat skada räcker det med deltagande i detta för den enskilde för att denne ska kunna dömas för den skadegörelse som åsamkats. Domstolen skriver även att sammanhållningen i gruppen var så stark att så fort en medlem började kasta sten så gjorde genast alla andra samma sak. Därför har skadegörelsen utförts gemensamt och i samförstånd även om det saknades samförstånd innan kastningen startade. Jim U ålades därför att betala skadestånd motsvarande den totala kostnaden för de tolv rutorna.

Domen har inte fått lika mycket uppmärksamhet som flera andra rättsfall med liknande bedömningar runt vad det innebär att göra någonting gemensamt och i samråd. Domstolen beskriver i domskälen att medgärningsmannaskap kan vara för handen i de fall den enskilde inte uppfyller samtliga rekvisit i ett straffbud men att de resterande rekvisiten uppfylls av någon annan i samförstånd med den enskilde. Detta är en korrekt bild av medgärningsmannaskap men bör inte vara föremål för prövning i målet eftersom Jim U medgett att han uppfyllt samtliga rekvisit själv. Att domstolen bedömer gruppsammanhållningen som så stark att samråd uppstår omedelbart mellan medlemmar utan att det finns utrymme för vad enskilda individer gör är ett märkligt sätt att bedöma på. Visserligen konsumerar medgärningsmannaskap gärningsmannaskap i ordinarie mening men knappast på sättet som domstolen resonerar i detta fall.<sup>185</sup>

---

<sup>184</sup> Antifascistisk aktion (AFA)

<sup>185</sup> Se Avsnitt 4.4.1. Medgärningsmannaskap kan konsumera ordinarie gärningsmannaskap om medgärningsmannaskapet medför tillämpning av ett grövre brott.

## 5.5 Hovrätten för västra Sveriges dom i mål B 2957-00 Diskoteksbranden i Göteborg

Bakgrunden i målet var att tre personer, A B och C anlände till en diskotekslokal och att det i samband med detta utbröt tjafs kring huruvida de skulle betala inträde eller inte. Kort efter detta uppstod det dessutom bråk med några andra personer inne på klubben, varpå de tre blev ombudda att röra sig från lokalen. De tre tog sig via en nödutgång till en kulvert under festlokalen och sedan ut. Väl utanför ville de tre komma tillbaka in, varför de bad D att han skulle ta sig ned till kulverten för att kunna öppna upp inifrån. D gjorde detta och när de alla fyra väl var inne i bygganden igen anlades en eld med resultatet att flera personer inne i diskoteket dog. De fyra åtalades för *grov mordbrand* enligt 13 kap. 2 § BrB.

Det bedömdes som klarlagt att i vart fall A, B och C återvände in i bygganden i syfte att anlägga en brand för att på så vis förstöra för diskot. Det var även visat att de fyra tillsammans befunnit sig på platsen där branden startat. Papper hade rivits till småbitar för att därpå tändas vid under några stolar som därför fattade eld. A medgav att han anlade branden i syfte att åstadkomma skadegörelse och att de andra också deltog. B, C och D nekade alla till att de deltagit i anläggandet av branden. I målet var det utrett att A tagit med sig en bensindunk in i bygganden och att samtliga uppfattade detta. Det kunde däremot inte klargöras för någon av B, C eller D vad de på ett individuellt plan hade utfört mer än att de befunnit sig på samma plats som branden.

Hovrätten bedömde saken på så vis att även om det inte kunde klargöras om någon förutom A utfört någon gärning som i strikt mening träffas av straffbudet i 13 kap. 2 § BrB, *grov mordbrand*, saknar detta betydelse i skuldfrågan eftersom de tillsammans gjort gemensam sak av att anlägga branden. Hovrätten resonerade att de allihop kände varandra, att de tillsammans beslutat sig för att gå in i byggnaden igen med avsikt att anlägga branden och att de alla var medvetna om att A tagit med en bensindunk. Domstolen redogjorde aldrig för om omrubricering enligt 23 kap. 4 § st. 2 BrB tillämpades.

Avgörandet har huvudsakligen kritiserats av Lernestedt och Diesen. Författarna argumenterar för att den bedömning som hovrätten utför innebär att de tilltalade hamnar i en konstruerad samverkan under förutsättning att de inte kan markera ut sig från gruppen. Alltså att det krävs någon form av gärning i avståndstagande riktning för att inte dras i kollektivet av gärningsmän. Att det naturligtvis bör göras åtskillnad på A och de andra, vars inblandning inte kan kvantifieras ordentligt. Lernestedt drar paralleller till att det exempelvis inte är kriminaliserat att med gillande min åskåda en misshandel.<sup>186</sup>

---

<sup>186</sup> Lernestedt, 2009. s. 87 ff; Diesen, 2000/01. s. 629 ff.



Svensson ställer sig kritisk till denna skeptiska hållning mot domen. Han resonerar att det naturligtvis ska göras distinktioner mellan olika medverkande i den mån det går men att det knappast kan vara klandervärt att domstolen bedömer anläggandet av elden på gruppnivå om det i målet är visat att det från början var tänkt att vara en laginsats.<sup>187</sup> Personligen menar jag att det är styrkt att samtliga främjat gärningen men det är inte styrkt att någon förutom A utförde någon otillåten gärning, förbjuden enligt regeln i 13 kap. 2 § BrB. Det är dessutom mycket tveksamt om B, C eller D haft uppsåt i förhållande till brottet mordbrand. Det är skillnad på att vilja tända eld i syfte att dra igång ett brandalarm och anlägga en brand med fara för andras liv eller omfattade förstörelse.

## 5.6 NJA 2002 s 489 Sambandscentralen

NJA 2002 s 489 handlar om händelser som utspelade sig under Göteborgskravallerna sommaren 2001 med anledning av EU-toppmötet i Göteborg. Åtta personer i tidig tjugoårsåldern åtalades i TR enligt 16 kap. 2 § BrB, *våldsamt upplopp*. I HovR och HD justerades åtalet till att avse *medhjälp till våldsamt upplopp* enligt 16 kap. 2 § och 23 kap. 4 § BrB.

De tilltalade hade enligt gärningsbeskrivningen tillsammans använt en lägenhet för att kunna koordinera demonstrationer runt om i staden. Genom avlyssning av polisen kunde de under fyra dagar analysera polisens rörelser eller insatser och vidarebefordra informationen till personer som befann sig på plats under demonstrationerna.

HD skriver i domskälen att det inte går att utröna vem av de tilltalade som har gjort vad i lägenheten. Det ansågs däremot som klarlagt att samtliga medverkande varit införstådda med den verksamhet som pågick i lägenheten och att avsikten med verksamheten just var att bevaka polisens agerande i syfte att understödja demonstranterna. Samtliga av de medverkande ansågs ha agerat i samförstånd och samråd med de övriga. Alla dömdes för medhjälp till våldsamt upplopp.

Även om utgångspunkten för bedömningen var det individuella ansvaret kan det alltså vara möjligt att dra slutsatsen att flera tillsammans och i samråd utfört en brottslig gärning, även om det inte alls kan konkretiseras vad de enskilda individerna själva medverkat till.

Wennberg har angripit domen på den punkten att HD inte gjorde någon större sak av att utreda det individuella ansvaret för de medverkande. På så vis kom målet att snarare likna en slags grupptalan där tillhörigheten till gruppen som befunnit sig i lägenheten räckte för att straffansvar aktualiserades.<sup>188</sup> Relevant i sammanhanget är att det inte var styrkt att alla de som åtalats för brottet också hade befunnit sig i lägenheten vid tidpunkter där det brottsliga

---

<sup>187</sup> Svensson, 2016. s. 368 f.

<sup>188</sup> Wennberg, 2002. s. 607.

uppviglandet ägt rum. Ur ett rättsutvecklingsperspektiv kan det konstateras att prejudikatbildningen vad avser vad som ska bedömas utgöra ett samråd eller samverkan förslappats än mer. Samtidigt bör det lyftas att ingen av de tilltalade dömdes som gärningsman.

## 5.7 NJA 2003 s 473

Bakgrunden i målet var att A och B bodde tillsammans i A:s lägenhet, där B hyrde ett rum. I lägenheten förvarade i vart fall B ecstasytabletter. Frågan i målet rörde huruvida A även han kunde anses vara gärningsman eller i medverkande på ett sätt. Åklagaren gjorde gällande att förvaringen av narkotikan, vilken var gömd inuti en nallebjörn inne i B:s rum, var någonting som utfördes tillsammans och i samförstånd mellan de bägge. I målet var det utrett att det var B och inte A som placerat narkotikan i björnen. Det var heller inte säkert att A visste om att B förvarade narkotikan på sitt rum.

HD resonemang är väldigt pedagogiskt i detta mål. Först resonerade HD om A var gärningsman i strikt mening genom att denne förvarat narkotikan i björnen. När denna frågeställning besvarades nekande övergick istället HD till om A kunde omrubriceras till gärningsman genom tillämpning av 23 kap. 4 § st. 2 BrB eller om han i vart fall kunde ses medverkande på annat sätt. Eftersom det inte kunde visas att A haft någon som helst inställning till förvaringen av narkotikan förutom att han inte motsatt sig förvaringen kunde han inte betraktas som främjare i aktiv mening. Den avslutande diskussionen som HD förde var om A kunde ses som gärningsman eller medverkande på den punkten att A gjort någonting åt att B förvarade narkotika på sitt rum. HD konstaterade att det saknas skyldighet i svensk rätt att ingripa mot annans brottslighet i fall utanför garantställning.<sup>189</sup> Av den anledningen friades A helt.

## 5.8 NJA 2003 s 645

Målet NJA 2003 s 645 rörde olovligt brukande av personbil. I samband med en festkväll hade två personer, A och B, tillgripit en bil som de använde under kvällen när det skulle ta sig till och från en fest i Töreboda. När dessa två personer lämnade festen då kvällen var slut följde även C med i bilen. Föremål för prövning var om C genom sitt agerande att följa med i bilen gjort sig skyldig till olovligt brukande som gärningsman eller i vart fall som medverkande på annat sätt.

HD resonerade att C själv inte varit den som framfört bilen och därför kunde han inte enligt tillämpning av straffbudet 10 kap. 7 § BrB vara gärningsman på den grunden. HD resonerar vidare att detta samtidigt inte utesluter att en medåkande person är att anse som medgärningsman enligt 23 kap. 4 § BrB.<sup>190</sup>

---

<sup>189</sup> Jmf 23:6 BrB; Wong, 2003/04. s. 927.

<sup>190</sup> Enligt uppsatsen terminologi rör detta sig om utvidgat gärningsmannskap genom omrubricering med tillämpning av 23:4: st 2 BrB.

Dock torde det krävas en mer kvalificerad form av medverkan än att endast åka med för att straffas som gärningsman. Exempelvis ett initierande av projektet eller någonting annat som uttrycker att det olovliga brukandet beslutats i samråd. I C:s fall hade denne visserligen vetskap om att bilen var stulen men detta räckte inte för att han skulle vara att betraktas som gärningsman.

Domstolen berörde därpå frågan om C i vart fall medverkat i så mån att han kunde ses som medhjälpare. HD skriver att gärningsbeskrivningen inte innehåller någon konkretisering av vad C:s främjande bestått i men att detta i sig inte utgör ett hinder för att domstolen med utgångspunkt i målets utredning gör en bedömning.<sup>191</sup> HD kom slutligen fram till att C inte främjat gärningen och därför inte heller kunde dömas som medhjälpare.

## 5.9 NJA 2006 s 535 Akallarånet

NJA 2006 s 535 är i min mening det viktigaste prejudikatet vad avser gränsdragning mellan gärningsmannaskap och medverkan i annan form. Mestadels av den doktrin som behandlar denna gränsdragningsfråga tillkom dock innan detta rättsfall kom till HD.<sup>192</sup>

Bakgrunden i målet var att det hade begåtts ett väldigt spektakulärt rån mot en värdecentral i Akalla. Runt själva rånet hade det dessutom utförts flera andra aktioner i syfte att försvåra polisens arbete med att förhindra eller ta fast rånarna när rånet väl inletts. Exempelvis sprängdes en bankomat på annan plats och fotanglar placerades ut runt om värdecentralen för att taktiskt kunna förhindra trafik till och från platsen för rånet.

Själva tillgreppet utfördes av fyra personer, vilka alla var maskerade och därför inte gick att identifiera. Det är fortfarande oklart vilka dessa personer var. I målet var det utrett att utöver dessa fyra som utförde tillgreppet har fler personer varit inblandade i planering såväl som utförande av mer perifera uppgifter.

NJA 2006 s 535 kom att handla om två personer, A och B. Inga andra kunde knytas till brottet. Dessa två åtalades för att i samråd med andra okända personer ha utfört rånet, alternativt efter justering av åtalet i HovR för att ha främjat det. I TR dömdes de båda för *medhjälp till grovt rån*, respektive *medhjälp till grov stöld* enligt 8 kap. 6 §, 8 kap. 4 § och 23 kap. 4 § BrB. I HovR dömdes de tilltalade som gärningsmän och inte som medhjälpare.

Det var i målet inte utrett huruvida A eller B deltagit i vare sig själva tillgreppet, utplacering av fotanglar, sprängning av bankomat, tillgrepp av fordon eller införskaffande av andra hjälpmedel, exempelvis mobiltelefoner. Det var dock i målet styrkt via mobilmaster att A befunnit sig i närheten av platsen

---

<sup>191</sup> Jmf Avsnitt 2.3.2.

<sup>192</sup> Jareborg, 2001; Wenneberg, 2002; Wennberg, 2002/03; Wennberg, 2007; Wong, 2003/04; Jmf Lernestedt, 2009; Svensson, 2013; Svensson 2016; Svensson, 2017.

för rånet vid tidpunkten för rånet, tagit emot och ringt samtal. Det var även styrkt att de bägge hade befunnit sig i den verkstadslokal som varit högkvarteret för rånets planerande, där det tillverkats fotanglar och där ett stort antal personer samlats strax innan rånet.

HovR resonerade mot bakgrund av detta att de bådass engagemang i rånet, även om deras individuella gärningar inte kunde preciseras, varit så centrala och i vart fall så betydelsefulla för rånets genomförande att de skulle dömas som gärningsmän. Kärnan i hovrättens resonemang rörde sig runt att även om de bägge endast kunde knytas till att inneha mer perifera roller vid brottets utförande så var de bägge nödvändiga för att brottet skulle gå att genomföra. Att ett rån, så välplanerat som detta, krävde flera spelare som utförde aktioner runt själva tillgreppet. Exempelvis att placera ut fotanglar eller koordinera via mobiltelefoner.

HovR angav aldrig med stöd av vilken regel som de bägge dömdes som gärningsmän. Min tolkning är att de båda genom tillämpning av 23 kap. 4 § BrB omruberades och dömdes som gärningsmän i utvidgat gärningsmannaskap.<sup>193</sup>

HD starar sitt resonemang med att konstatera att för att någon ska vara att bedöma som gärningsman genom tillämpning av 23 kap. 4 § BrB krävs det att denne intagit en central roll för brottets förverkligande. Dock kan även de som intar relativt mindre betydelsefulla roller dömas som gärningsmän om brottet har utförts i samverkan. Samtidigt gäller att den som främjat en gärning innan den otillåtna gärningen utförs, generellt inte är att bedömas som gärningsman, utan som medverkande i övrigt. För att en person som i strikt mening utfört en främjande gärning ska bedömas så som gärningsman, krävs det normalt att förhållandena är sådana att denne medverkande kan sägas ha utfört brottet genom annan person. HD hänvisar till *medelbart* och *konverterat* *gärningsmannaskap*.<sup>194</sup>

HD redogör även för att i de fall där flera personer deltar vid utförandet av ett brott, där inte alla individuellt uppfyller rekvisiten i straffbudet men kollektivt av gärningsmännen tillsammans gör det, kan de dömas som gärningsmän.<sup>195</sup> HD anför vidare att detta även kan gälla för situationer där personen i fråga inte alls utfört någon del av den otillåtna gärningen enligt straffbudet. Exempelvis att den som håller vakt vid en inbrottsstöld också är att betrakta som gärningsman.<sup>196</sup> HD skriver avslutningsvis:

”Vad hovrätten funnit styrkt ger inte underlag för slutsatsen att någon av dem haft en sådan ställning i förhållande till andra medverkande att han ändå kan betraktas som gärningsman. Med hänsyn till det anförda kan varken S.C. eller M.P. fällas till ansvar som gärningsman.”<sup>197</sup>

<sup>193</sup> Jmf Lernestedt, 2009. s. 104.

<sup>194</sup> Se avsnitt 4.5.

<sup>195</sup> Medgärningsmän enligt denna uppsats terminologi, se avsnitt 4.4.1.

<sup>196</sup> Gärningsman i utvidgat gärningsmannaskap enligt denna uppsats terminologi, se avsnitt 4.4.1.

<sup>197</sup> NJA 2006 s 535, s. 18.

Formuleringen indikerar att HD, liksom den linje som Wennberg sedan tidigare hållit, anser att bedömningen över gärningsmannaskap primärt beror på huruvida individen i fråga relativt andra inblandade intar en ledande ställning eller inte. Att detta spiller över i bedömningen huruvida den i strikt mening främjande gärningen är central för brottets förverkligande.<sup>198</sup>

Lernestedt kommenterar även att rättsfallets prejudikat rör närheten mellan en främjandegärning och medverkansobjektet ifråga. För att gärningsmannaskap enligt straffbud ska vara aktuellt krävs således en väldigt tät koppling i tid och rum mellan främjandegärningen och den otillåtna gärningen för att någon medverkande ska dömas som gärningsman. Lernestedt siktar in sig på HD:s uttalanden om utförande av mer omkringliggande uppgifter runt rånet, exempelvis sprängningen av en bankomat. Rimligheten i detta är självklar menar han. Gäller inte detta, medför det konsekvent att samtliga medverkande, även de i mindre mån, som utfört uppgifter nödvändiga för brottets fortskridande skulle dömas som gärningsmän.<sup>199</sup> Det kan därför enkelt argumenteras för att detta skulle strida mot den hierarkiska indelning av medverkande som följer av 23 kap. 4 § st. 2 BrB.

Enligt min mening förefaller det som mer troligt att HD:s resonemang rör främjande och tillämpning av just 23 kap. 4 § BrB. HD diskuterar utvidgat gärningsmannaskap – inte medgärningsmannaskap genom tillämpning av straffbudet ifråga.<sup>200</sup> Avslutningsvis kan det konstateras att HD på ett annat sätt än tidigare diskuterat den tidliga och rumsliga dimensionen i förhållande till medverkansobjektet, såväl som de socialdynamiska skillnader som kan tillskrivas individer ingående i en grupp av medverkande.

## 5.10 NJA 2013 s 397

NJA 2013 s 373 rör händelser som utspelade sig i ett gymnasium i Enköping. Fem killar, L.A., C.J., O.N., R.S. och K.V., hade ingått ett vad med P.L. Skulle P.L. förlora vadet skulle detta ge konsekvensen att de andra hade rätt att tejpna och duscha honom. När F förlorade vadet, tejpade det andra honom, knuffade in honom i en dusch och tvingade honom att hoppa runt i skolan såväl som utomhus. Vid flera tillfällen fälldes han omkull för att sedan med fötterna släpas runt genom skolan och in på en toalett. Samtliga medverkande åtalades för *misshandel* enligt 3 kap. 7 BrB. K.V åtalades i andra hand för *medhjälp till misshandel*.

<sup>198</sup> Wennberg, 2002/03. s. 597 f; Jmf Lernestedt, 2009. s. 100 ff.

<sup>199</sup> Lernestedt. 2009. s. 105.

<sup>200</sup> Jag anser att den nyansen är viktig, inte endast av begreppsmässiga skäl utan även i tillämpningshänseende. Jmf dock Svensson, 2016. s. 300 ff.

Alla förutom K.V. deltog i tejpanDET och släpanDET. K.V. filmade händelsen och dirigerade hur de andra skulle göra. Samtliga dömdes som medgärningsmän för ofredande utom C.J. som hade förstått det som att P.L. samtyckt till behandlingen han fick.

Från HD:s domskäl framgår följande runt de inblandade i skuldfrågan:

”L.A., O.N., R.S. och K.V. har tagit så aktiv del i handlandet att de, fastän de alla inte rent fysiskt har utfört allt som åtalet omfattar, bör bedömas som medgärningsmän. Var och en av dem har alltså gjort sig skyldig till den brottslighet som gärningsbeskrivningen innefattar.”

”L.A., O.N., R.S. och K.V. har varit medgärningsmän.”<sup>201</sup>

Rättsfallet är intressant i den bemärkelsen att det redogör för var och en av de tilltalades handlande separat, för att sedan döma samtliga som medgärningsmän utan vidare resonemang runt det individuella ansvaret.

Svensson har kommenterat rättsfallet och anför, som svar på att det i doktrin förts fram mycket kritik mot att döma tilltalade i medgärningsmannaskap, att det är rimligt att även K.V. som inte fysiskt utfört någon gärning mot P.L. ändå döms som medgärningsman.<sup>202</sup> Jag tolkar Svensson som att han resonerar runt domen som om HD skriver domskälen i skuldfrågan i förhållande till brottet *misshandel*, och inte brottet *ofredande*. Detta anser jag vara ett missförstånd. Det kan nämligen med fog argumenteras för att samtliga tilltalade, inklusive K.V., individuellt gjort sig skyldiga till ofredande oaktat resterande medverkandes handlande. Att filma en vanmäktig P.L. skulle nämligen mycket väl kunna utgöra *ett ofredande* enligt 4.7 BrB.<sup>203</sup> Däremot kunde HD varit tydligare med att redogöra för vilken ansvarsform som tillämpades istället för att stanna vid en kollektiv bedömning. Resultatet är nämligen att rättsfallet kan tolkas som ett uttalande runt utvidgat gärningsmannaskap men utgör troligtvis ett exempel på fall där flera personer döms som gärningsmän i ordinarie mening men tillsammans, medgärningsmannaskap enligt typfall 1.<sup>204</sup>

---

<sup>201</sup> NJA 2013 s 397, s.10.

<sup>202</sup> Svensson, 2013. s. 416 f.

<sup>203</sup> Jmf NJA 2008 s 946.

<sup>204</sup> Se avsnitt 4.4.1.

## 5.11 NJA 2017 s 535 Lastbilsbranden

NJA 2017 s 535 är det senaste prejudikatet vad avser gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och medverkande i övrigt. Rättsfallet är dessutom ett av få som uttryckligen nämner utvidgat gärningsmannaskap.

Bakgrunden i målet var att fem personer färdats i en bil till ett bostadsområde. Väl framme, hoppar fyra personer ut och sätter fart mot fyra parkerade lastbilar. En av dem bär på en dunk med diesel. Föremål för prövning i HD var flera rättsfrågor, av vilka gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och medverkan är den enda som kommer behandlas i detta referat.

Den rättsfrågan kom att bli aktuell vad gäller den femte personen i bilen, T.K. han som körde bilen. T.K. kom att åtalas för *försök till grov mordbrand* enligt 13 kap. 2 § BrB alternativt *medhjälp till försök till grov mordbrand* enligt 13 kap. 2 § och 23 kap. 4 § BrB.

Från gärningsbeskrivningen påstås T.K. tillsammans och i samförstånd med andra, ha försökt anlägga en brand i en buss med hjälp av antändningsbar vätska. Att T.K. under alla förhållanden främjat gärningen genom att köra bilen med gärningsmännen till brottsplatsen och sedan invänta avfärd med dem från platsen.

Utrett i målet var att fyra personer tillsammans sprungit från bilen till en av bussarna, där de krossat en ruta och sedan hållt in diesel i bussen med avsikt att kort därefter tända på så att bussen skulle börja brinna. Det var även utrett att T.K. var den som skjutsat personerna till platsen. Att någon brand aldrig kom till stånd berodde på att bussens chaufför, som befunnit sig i närheten av bussen, kommit skrikande mot bussen och därmed skrämt förövarna innan de hann tända på.

T.K erkände att han körde de andra fyra till platsen men nekar till att förstod vad som skulle hända när de kom fram. Det framgick samtidigt i målet att han haft kontakt med de andra under tiden för försöket såväl som efteråt. HD konstaterade även att det mot bakgrund av att han kört en bil med en 25 liters dunk i baksätet och att han stannade bilen medan de andra sprang till bussen, att det var uteslutet att han inte förstod vad som skulle ske. Det stod således klart att T.K. i vart fall främjat gärningen. Hans medverkan var dock inte av sådan art att han på den grunden ensamt var att anse som gärningsman. Nästa frågeställning i bedömningen kom att bli om han kunde bedömas vara gärningsman därför att han agerat tillsammans och i samförstånd med de andra.

HD skriver:

”Om två eller flera personer har agerat tillsammans och i samförstånd vid förövandet av ett brott, har det inte nödvändigtvis någon avgörande betydelse vilka uppgifter var och en har haft att utföra vid brottet. Samtliga kan då vara att bedöma som gärningsmän antingen därför att de uppfyller de krav som följer direkt av den aktuella brottsbeskrivningen eller därför att de annars anses som gärningsmän

(jfr orden ”Den som inte är att anse som gärningsman..” i 23 kap. 4 § andra stycket BrB, som anses indikera att domstolarna har en viss frihet vid rubriceringen av medverkansgärningar).

Också vid gärningsmannaskap av de sistnämnda slagen fordras i regel, för att någon ska kunna dömas som gärningsman, att personen deltar i själva det brottsliga tilltaget, åtminstone mer perifert (eller, fastän det saknar relevans i detta sammanhang, att han eller hon i förhållande till dem som deltar i utförandet av gärningen intar en särskild ställning). (Jfr åter NJA 2006 s. 535.) Den gärning som T.K. har utfört, dvs. att köra gärningsmännen till platsen, måste i och för sig anses uppfylla detta krav.

För att det, på angivet sätt, ska vara möjligt att anse någon som medgärningsman, trots att han eller hon inte deltagit i de gärningar som mer direkt knyter an till brottsbeskrivningen, förutsätts emellertid också att det är bevisat att denne har agerat tillsammans och i samförstånd med de övriga inblandade.

Som konstaterats i det föregående måste T.K. ha förstått vad som skulle ske när han stannade bilen. Utredningen ger emellertid, mot hans nekande, inte tillräckligt stöd för att han agerade tillsammans och i samförstånd med S.H. och de andra personerna.<sup>205</sup>

Domskälen kan rimligen tolkas som att HD inledningsvis frånskrår sig möjligheten att rubricera T.K. som gärningsman utifrån straffbudet i 13 kap. 2 § BrB, varpå resonemanget utgår från möjligheten att rubricera T.K. som gärningsman genom omrubricering.

Av intresse är att domstolen utifrån avgörandet NJA 2006 s 535 uttalar att en person kan dömas i utvidgat gärningsmannaskap om denne deltagit vid det brottsliga tilltaget, om än mer perifert, om det finns ett samråd. Dessa formuleringar har inte synts i tidigare prejudikatbildning. Kan det visas att det finns ett samråd kan således omkringliggande främjande medföra ansvar i gärningsmannaskap. Detta ger intrycket att de gärningar som beskrivs som anslutande till den otillåtna gärningen inte behöver vara särskilt kvalificerade för att medföra en förändrad rollfördelning. Däremot kan det mot bakgrund av omständigheterna i det här fallet konstateras att vad som kvalificerar samråd är svårt uppnått. Domstolen konstaterar att T.K. har kört bilen till brottsplatsen medveten om att det funnits en dieseldunk i baksätet, att han väntat kvar under brottets pågående och haft kontakt med andra gärningsmän under tiden brottet pågick. Han har samtidigt inte agerat i samråd. Han dömdes för *medhjälp till grov mordbrand*.

I relation till NJA 2002 s 489 och NJA 2006 s 535 såväl som tidigare praxis, kan det konstateras att HD i NJA 2016 s 819 och NJA 2017 s 535 skruvat upp kraven för vad som kan kvalificeras som samråd.

---

<sup>205</sup> NJA 2017 s 521, p 42-47.



# 6 Avslutande diskussion och analys

## 6.1 Med utgångspunkt i rätten till en rättvis rättegång

Rättssäkerheten för med sig krav för den enskilde att kunna förutse huruvida en gärning är brottslig och även vilket ansvar som i så fall kan bli aktuellt. Detta omfattar krav på lagstiftning att stifta begripliga lagar och på rättstillämpningen att vara förenlig med lagen. Regeln i 23 kap. 4 § BrB är inte särskilt rättssäker i den bemärkelsen. Det har visat sig i rättstillämpningen över lång tid att regeln vållat bekymmer och de skillnader som regeln gör gällande, mellan de olika rollerna inom medverkansläran, varit svårligen tillämpade. I sammanhanget bör det erinras om principen *in dubio mitius*, vid tvivel till det mildare. Som motvikt måste även intresset av en effektiv lagföring beaktas. Det är tydligt att det i praxis ibland nästan varit omöjligt att göra rätt. I NJA 2003 s 489 (Sambandscentralen) och NJA 2006 s 535 (Akallarånet) uppstod det svårigheter att individualisera ansvaret för de tilltalade även om det var enkelt att visa att brott förelåg.

### 6.1.1 Utformning av anklagelse och de tillämpliga regelverken

Gärningspåståendet begränsar och ramar processen som domstolen har att bedöma samtidigt som det ska ge försvaret en bild av nyanserna i anklagelsen riktad mot den tilltalade. Ur rättssäkerhetssynpunkt finns det diskrepanser i det regelverk som hittas i svensk inhemsk rättsordning och den rätt som följer av EKMR. Den svenska regleringen, samspelet mellan 30 kap. 3 § RB och 45 kap. 4 § st.1 p. 3 RB, tar sikte på utformningen av åtalet och individualiseringen av den gärning som läggs den tilltalade till last. Det följer av den regleringen att domstolen inte får bedöma material som inte kan knytas till anklagelsen så som den är beskriven i gärningspåståendet. Artikel 6 EKMR och EUD:s praxis liknar mer ett säkerställande av att det aldrig tummas på den tilltalades rätt till kontradiktion av samtliga omständigheter i anklagelsen riktad mot denne.

En tydlig skillnad mellan regelverken är att en domstol enligt svensk rätt inte är bunden av den rubricering som åklagaren gjort gällande i gärningsbeskrivningen enligt 30 kap. 3 § RB, ett uttryck för principen om *jura novit curia*. Enligt EKMR följer istället att den tilltalade har rätt att få fullständig kännedom om "the cause" men även "the nature" av anklagelsen. Alltså att den tilltalade ges rätt till kontradiktion vad avser rubriceringsfrågan. Detta är synnerligen relevant för denna uppsats eftersom just nyanserna vad gäller

rollfördelning inom medverkansläran är en sådan som EUD fastslagit ska beaktas i detta hänseende. I sammanhanget bör det framhållas att det med ledning av NJA 2015 s 405 kan skönjas en konvergens i detta avseende.<sup>206</sup>

Däremot kan det utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv argumenteras för att begreppet ”rättvis prövning” är ett sådant som EUD bestämt ska tolkas autonomt i alla konventionsanslutna stater. Det följer även av svensk normlära att en domstol enligt 2 kap. 19 § och 11 kap. 4 § RF, utöver gängse tolkningsmetoder, har att tillämpa lagprövning vid denna normkonflikt. Jag vill därför påstå att svensk rätt ska stå tillbaka till förmån för tillämpning av artikel 6 EKMR. Detta skulle i så fall få bäring på en tilltalads möjlighet att orientera sig mellan de olika rollerna inom medverkansläran eftersom det skulle vara omöjligt att döma en person som gärningsman eller som övrigt medverkande, med mindre att den tilltalade gavs möjlighet att kalibrera sitt försvar efter detta specifikt. Mot bakgrund av detta finns det fog för slutsatsen att mer kan göras för att förtydliga vilket förhållningssätt som i svensk rätt ska vara gällande i förhållande till EKMR.

Sett till den avvägning som har gjorts i svensk rätt vad avser den enskildes rätt till rättvis prövning kontra strafflagstiftningens förverkligandeintressen är det primärt avsaknaden av individualiseringen i anklagelsen som är problematisk. I doktrin där röster från Wennberg och Lernstedts hörts högt, beskrivs åtal riktade mot flera medverkande som urholkningar ur rättssäkerheten eftersom det just är den tilltalades möjlighet att kunna bemöta en individualiserad anklagelse som ibland saknas. Intimt förknippat till detta är legalitetsprincipen, framförallt analogiförbudet.

Även om det till synes kan betraktas som relativt enkelt att dra slutsatsen, att analogiförbudet lägger krokben för möjligheten att döma annan än den som utfört en otillåten gärning enligt straffbud som gärningsman, så behöver det nog finnas utrymme att inskränka den principens tillämpning och inte tillåta att rättssäkerhetsaspekter ges det fulla utslag som dessa författare argumenterar för. När flera personer tillsammans har begått brott, där det inte går att individualisera anklagelsen mot kollektivet mer konkret än att beskriva den laginsats som de tilltalade i fråga utfört, då kan det heller inte accepteras att åtal uteblir.

Lernestedt och Diesen beskriver en problematik där en rättsutvecklingen gått så långt att det är upp till en tilltalad person att i princip markera ut sig från ett kollektiv för att inte dras med i anklagelsen som riktas mot kollektivet. Svensson har i den bemärkelsen en sundare inställning och har beskrivit problematiken som att det är självklart att en tilltalads gärning ska individualiseras i den mån det går men att det annars måste vara tillåtet för en domstol att i skuldfrågan beakta laginsatser i de fall en grupp gjort någonting gemensamt. Att kategoriskt motsätta sig möjligheten att döma personer till ansvar utan att det i processen är klarlagt exakt vad det är denna person gjort för att

---

<sup>206</sup> Se avsnitt 2.3.2 & 2.4.2.

förtjäna detta är naivt. Detta under förutsättning att den tilltalade i vart fall kan betraktas som funktionell för brottsplanen.

### 6.1.2 Rättsliga stöd för ansvar som gärningsman

Inledningsvis kan det konstateras att olika former av gärningsmannaskap stammar från olika rättsliga stöd. Det ordinarie och parallella gärningsmannaskapet är tämligen okomplicerade i sammanhanget med liten kontaktyta med gränsdragningen mellan ansvars om gärningsman eller som medverkande. Ansvar så som gärningsman härleds till att aktuellt straffbud kan göras tillämpligt eftersom personen i fråga ensamt täcker de objektiva rekvisit som brottet gör gällande.

Vad avser medgärningsmannaskap, utvidgat gärningsmannaskap och medelbart- eller konverterat gärningsmannaskap kompliceras bilden. Medgärningsmannaskapet definieras samtidigt i denna uppsats som gärningsmannaskap i ordinarie mening men där brottet har utförts i samråd med andra (typfall 1). Eller i de fall där en person själv inte uppfyller samtliga objektiva rekvisit men tillsammans med andra gör det om det finns ett samråd (typfall 2).<sup>207</sup> De andra formerna av ansvar så som gärningsman stammar från att lydelsen i 23 kap. 4 § st. 2 BrB, *den som inte är att anse som gärningsman döms (...) för anstiftan till brottet och annars för medhjälp*, har tolkats som att de finns de som är att *anses* vara gärningsmän. Det finns således de som inte är gärningsmän i strikt mening men som i alla fall är att bedömas som gärningsmän. Mot bakgrund till legalitetsgrundsatsen är detta en skakig start som vållat bekymmer i rättstillämpningen.

## 6.2 Rollfördelningen i medverkansläran och det centrala medverkansobjektet

Ur rättsutvecklingshänseende kan det konstateras att rollfördelningen när flera begått brott tillsammans sedan länge varit av intresse men även att det under senare tid inte skett någon större förändring. Relevanta förarbeten författades under 1940-talet även om de kom att diskuteras under 1990-talet. Avgörande för den medverkanslära som tillämpas idag och även den gränsdragningsproblematik som rättstillämpningen brottas med idag stammar från reformen 1948 som kom att göra medverkansanvaret accessoriskt i förhållande till medverkansobjektet. Alla de gärningar som beskrivs som främjande beskrivs på det sättet i förhållande till medverkansobjektet. Att någon är att anse som gärningsman även om denne i strikt mening inte är det

---

<sup>207</sup> Se avsnitt 4.4.2.

har också att göra med bedömningen av medverkansobjektet i objektivt hänseende och framförallt ur subjektivt hänseende.<sup>208</sup>

Vad gäller konverterat gärningsmannaskap är detta uppenbart eftersom ansvarsformen kräver specialsubjekt. Såldes konstitueras medverkansobjektet av rekvisit från en medverkande, inte från gärningsmannen i strikt mening.<sup>209</sup> Medelbart gärningsmannaskap beskrivs i doktrin som nästintill obsolet eftersom ansvarsformen omfattas av utvidgat gärningsmannaskap eller för att domstolen istället dömer för anstiftan. Sett till praxisbildning behandlad i denna framställan är detta ett rimligt antagande eftersom den kravbild som ställs för att döma någon i utvidgat gärningsmannaskap satts lägre än kriterierna för medelbart gärningsmannaskap. Ansvarsformen spelar dock en pedagogisk roll eftersom den tydligt visar hur en anstiftare i strikt mening kan anses vara gärningsman. Sett till praxisbildning har det visat sig vara mycket mer vanligt att gränsdragningsproblematiken rör kontaktytan mellan gärningsmannen och medhjälparen, inte anstiftaren.<sup>210</sup>

Framförallt är det ansvarsformen utvidgat gärningsmannaskap som inneburit tillämpningssvårigheter i förhållande till medverkansläran i övrigt. Genom att läsa domen i ”sommarstugemålet”, refererat i inledningen till denna uppsats, är det tydligt varför ansvarsformen har en nödvändig funktion. Anstiftaren i strikt mening dömdes även hon som gärningsman och till ett hårdare straff än han som dömdes som gärningsman i strikt mening. Mot bakgrund av omständigheterna i det målet var detta en rimlig bedömning.

Flera röster i doktrin har gjort gällande att ansvarsformen bjuder in till en förslappning, dels vad avser individualisering av gärningspåstående och följaktligen dels även i beviskravshänseende. Att det i åtal lättvindigt, såsom Wennberg menar, kastas med formuleringar som ”gemensamt och i samförstånd” eller ”gemensamt och i samråd” är naturligtvis ett hot mot rättssäkerheten.<sup>211</sup> Regeln i 23 kap. 4 § st. 2 BrB betraktad teleologiskt mot bakgrund av de förarbeten som ligger till grund för regeln gör det i alla fall tydligt att ansvarsformen är tänkt att tillämpas. I förhållande till straffrättens förverkligandeintressen blir det även tydligt att lagstiftningen menat att göra skillnad på de olika rollerna i medverkansläran och att just utvidgat gärningsmannans ansvar ibland behöver tillämpas när detta är naturligt.

Det är problematiskt att det i doktrin såväl som i rättspraxis används olika begrepp för att beskriva samma sak. Av intresse i detta sammanhang är framförallt den otydlighet som omgärdar det utvidgade gärningsmannaskapet. Svensson har en poäng i att det medför förvirring att envisas med att göra distinktioner mellan olika ansvarsformer, att utvidgat gärningsmannaskap, konverterat gärningsmannaskap och medelbart gärningsmannaskap kan sorteras in under ordinarie gärningsmannaskap eller medgärningsmannaskap.

---

<sup>208</sup> Medverkansobjektet består av samtliga otillåtna gärningar som täcks av den tilltalades uppsåt eller oaktsamhet. Se avsnitt 3.3.

<sup>209</sup> Jmf avsnitt 3.1 & 4.5.

<sup>210</sup> Se avsnitt 5.

<sup>211</sup> Se avsnitt 4.4.2.

Oavsett namn kommer resultatet i skuldfrågan vara den samma – en person döms som gärningsman eller som medverkande på annat vis.<sup>212</sup> Svensson har till viss del rätt men missar samtidigt målet. Det är rätt att det saknar dogmatisk betydelse vilket namn på ansvar som är tillämpligt, men indelningen av ansvarsformer är behjälplig i syfte att kritisera juridiken. Indelning är även behjälplig för förutsebarheten eftersom det bidrar till mer nyanserad förståelse.

Ju djupare rättsområdet penetreras desto lättare för en tilltalad att förstå sin anklagelse och kalibrera sitt försvar. Det följer visserligen av regeln 23 kap. 4 § st. 2 BrB att varje medverkande ska bedömas efter det uppsåt eller oaktsamhet som ligger denne till last men det har i alla fall visat sig i praxis att gärningsmän oftare bedöms hårdare än andra medverkande. Det finns samtidigt en rimlighet i detta eftersom lagstiftaren placerat ansvar så som gärningsman hierarkiskt högre än ansvar för anstiftare eller medhjälpare.<sup>213</sup> Ur straffvärdessynvinkel finns det således belägg för att rollfördelningen inom medverkansläran bör förtydligas.

Avslutningsvis kan det konstateras att gränsdragningen mellan gärningsmannen och medverkande i övrigt är strängt beroende av bedömningen av framförallt två begrepp. Dels handlar det om huruvida en främjandegärning är av sådan kvalitet att den motiverar ansvar så som gärningsman och dels handlar det om huruvida det funnits samråd eller inte. Bägge begreppen kopplas till den medverkandes subjektiva täckning i förhållande till medverkansobjektet. Inte sällan har det visat sig i praxis att bedömningen runt det ena begreppet varit påverkad av bedömningen runt det andra begreppet. Samspelet mellan dessa begrepp redogörs lättast för mot bakgrund av praxis.

## 6.3 Utveckling i praxis

Som redan anförts är det primärt kontaktytan mellan tillämpning av ansvar i utvidgat gärningsmannaskap eller ansvar som medhjälpare som komplicerar gränsdragningsproblematiken. Med utgångspunkt i RH 1991: 51 (Lindomefallet) och NJA 1992 s 474 (pinnstolsfallet) klargörs detta. Målen var väldigt lika i det att det saknades möjlighet att utesluta alternativa händelseförlopp. Rättstillämpningen gick från att inte döma någon tilltalad för mordet i Lindomefallet till att döma båda tilltalade i Pinnstolsfallet.

Runt millennieskiftet kom en rad avgöranden där rättsutvecklingen pekade mot en mer generös tolkning vad avser att bedöma att någon är att anses vara gärningsman. Jag tänker främst på RH 1996:82, NJA 1996 s 27, Diskoteksbranden i Göteborg och Malexanderskjutningarna. Efter detta kom HD att tygla tillämpningen genom två avgöranden 2003 och framförallt i NJA 2006 s 535 (Akallarånet) tillsammans med NJA 2013 s 531.

---

<sup>212</sup> Se avsnitt 4.4.2.

<sup>213</sup> Se avsnitt 3.1.

Centralt för rättstillämpningens utveckling har varit bedömningen huruvida en medverkansgärning i strikt mening kan sägas vara av sådan kvalitet att gärningen motiverar ansvar så som gärningsman istället för ansvar som i övrigt medverkande, eller hur den tilltalades uppsåt ska förstås om denne utfört en del av ett brott alternativt främjat ett brott tillsammans med andra. Enkelt uttryckt, vilka premisser belägger slutsatsen att en otillåten gärning utförts i samråd.

### 6.3.1 Samråd

Från rättsfallen runt millenniumskiftet kan samrådsbegreppets golv förstås som att det räcker med att den tilltalade har solidariserat sig med brottsplanen. Belysande exempel är målen mot de tilltalade i Malexanderskjutningarna och diskoteksbranden i Göteborg.<sup>214</sup> Framförallt NJA 2002 s 489 (sambandscentralen), där det inte kunde klargöras i målet vad de åtta åtalade enskilt hade spelat för roller rörande Göteborgskravallerna runt EU-toppmötet 2001. Med mer än att de befunnit sig i en lägenhet som kunde knytas till koordinerande av kravallerna och att de alla varit införstådda med verksamheten som pågick i lägenheten.

I jämförelse rättstillämpningens utveckling sedan dess har denna bedömning förändrats kraftigt. I NJA 2016 s 819 våldtog två personer ett brottsoffer i en bil. Det var utrett i målet att de stannat bilen, att de hjälpts åt för att flytta runt offret för att kunna genomföra samlag med henne i turordning och att det fanns ett koordinerande för att kunna genomföra brottet. I det fallet bedömdes det i alla fall inte ha funnits tillräckligt mycket samarbete för att bedömningen skulle landa i slutsatsen att våldtäkten utförts gemensamt. I det fallet spelade det mindre roll för frågan om de tilltalade var att bedömas som gärningsmän eller inte, utan bedömningen var istället relevant i frågan hur grov våldtäkten skulle bedömas vara. I NJA 2017 s 531 körde föraren av en bil flera personer tillsammans med en dieseldunk fram till en lastbil som passagerarna senare gjorde ett försök att tända på. Bilföraren satt kvar i bilen, väntade på de andra, hade kontakt med de andra under och efter mordbrandsförsöket ägde rum, och var införstådd med vad som skulle komma att ske. Trots detta ansåg inte HD att det förelåg sådant samråd.

### 6.3.2 Främjande

Begreppet främjande i den meningen att gärningen i fråga så att säga når sådan höjd att det är aktuellt att problematisera runt att personen som utfört gärningen kan rubriceras som gärningsman har också genomgått en förändring. Mot bakgrund av medverkansläran generellt kan begreppet förstås som relativt enkelt uppnått. Det räcker med att den medverkande stärkt gärningsmannen i dennes uppsåt.<sup>215</sup> Den kvalitet av främjande som är

<sup>214</sup> Göta hovrätts dom i mål B158-00 & B180-00; Hovrätten för västra Sveriges dom i mål B 2957-00.

<sup>215</sup> Se avsnitt 3.4 & 4.1.

nödvändig för att ansvar som gärningsman ska kunna vara aktuellt sett till rättsfallen NJA 1996 s 27 och diskoteksbranden varit snarlika de krav som ställts för att överhuvudtaget dömas för sin medverkan. Utifrån NJA 2006 s 353 och NJA 2017 s 535 kan det utläsas att kraven allt eftersom ställts högre och att den tilltalade ska ha deltagit i utförandet av den otillåtna gärningen, åtminstone perifert. Dessutom påverkas bedömningen av huruvida den tilltalade gruppdynamiskt spelat en viktig eller oviktig roll.

## 6.4 Avslutande kommentar

Juridik är en bedömarssport och vilken roll som olika medverkande ska spela inom medverkansläran gör detta tydligt. Intresseavvägningen av att se till den tilltalades rättssäkerhet och de effektivitetsintressen som präglar straffprocessen blir problematisk när en person tvingas svara för en gärning som denne endast utfört en del av eller endast främjat. Som visat är det särskilt vid tillämpning av det utvidgade gärningsmannaskapet frågeställningarna runt vad som utgör ett samråd, eller vad som är tillräckligt främjande att ansvar som gärningsman ska vara tillämpligt, blir aktuellt. Sett till den rättspraxis som visats i denna framställan har straffrättens förverkligandeintressen över tid stegat tillbaka till förmån för den tilltalades processuella rättsskydd.

Det är nödvändigt att kunna rikta åtal mot personer för gärningar som de utfört tillsammans. Det är samtidigt nödvändigt att undvika en kollektivering av straffansvaret. Det är således viktigt med konsekvent rättstillämpning och förståelse för juridiken vad avser individualisering av straffansvar. I det avseendet bör det riktas kritik mot rättstillämpningens oförmåga att tydligt redogöra för vilken regel som belägger slutsatsen att en person ska dömas som gärningsman och inte som medverkande på annat sätt. Sett till de rättsfall som behandlats i denna framställan är det regel snarare än undantag att just detta saknas.

Till syvende och sist kan det konstateras att gränsdragningen mellan gärningsmannen och medverkande genomgått en utveckling. Den är idag inte på samma plats som den var för tio år sedan. Primärt är det ansvar i utvidgat gärningsmannaskap som vållat bekymmer i förhållande till den enskildes rättssäkerhet. Att denna ansvarsform innebär lägre krav vad avser ett gärningspåståendes individualisering är tydligt. Att detta innebär ett i praktiken lägre beviskrav är därmed också tydligt. Detta till trots är ansvarsformen nödvändig för att tillgodose straffrättens förverkligandeintressen. Den avvägning som formats från HD:s senare avgöranden har på ett annorlunda sätt än tidigare definierat hur de för rättsfrågan centrala begreppen, främjande och samråd, ska tillämpas i sammanhanget och i förhållande till varandra. Med detta sagt skulle prejudikatbildningen må bra av fler avgöranden som kan förklara hur denna rättsfråga kan förtydligas än mer.

# Käll- och litteraturförteckning

## Offentligt tryck

SOU 1944:69: *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.*

SOU 1988:7: *Frihets från ansvar om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet.*

SOU 1993:40: *Fri- och rättighetsfrågor.*

SOU 1996:185: *Straffansvarets gränser: Betänkande av Straffansvarsutredningen, Del I och II.*

SOU 2007:085: *Olika former av normkontroll.*

Prop. 1993/94:117: *Inkorporeringen av Europakonventionen och andra fri och rättighetsfrågor.*

## Litteratur

Asp, Petter: Ulväng, Magnus; Jareborg, Nils; *Kriminalrättens grunder*, upplaga 2, Iustus Förlag, Uppsala 2013.

Bergholtz, Gunnar: *Åtal och kontradiktion, Marginalanteckningar till några nyare rättsfall, Festskrift till Per Olof Bolding*, Juristförlaget AB, Stockholm 1992.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2012.

Ekelöf, Per olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, Pauli, Mikael: *Rättegång*, första häftet, upplaga 9, Stockholm 2016.

Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2001.

Leijonhufvud, Madeleine, & Wennberg Susanne: *Straffansvar*, upplaga 7, Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2009.

Lernestedt, Claes: *Upplösta kroppar, upplösta sinnen: medverkansläran och bortom, Katedralen - tre texter om straffrätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2009.

Herlitz, Carl Erik: *Parties to a Crime and the Notion of a Complicity Object*, 1992, Iustus Förlag AB, Göteborg 1992.



Lundqvist, Ulf: *Om prövningen av åtal för brott förövat av flera gärningsmän*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2010.

Nordh, Robert: *Praktisk process II – Processens ram i brottmål – Om gärningsbegreppet, ändring av åtal och justering av åtal m.m.*, upplaga 2, Iustus Förlag AB, Uppsala 2002.

Nowak, Karol: *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Lund 2003.

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, Norstedts Juridik, Polen 2015.

Stephanos, Stavros: *The guarantees for accused persons under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Volume 24, Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands, 1993.

Strahl Ivar: *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, PA Nordstedt & söners förlag, Lund 1976.

Svensson, Erik: *Gärningsmannaskap vid fleras deltagande i brott*, Iustus Förlag, Uppsala 2016.

Victor, Dag: *Den åtalade gärningen, I 35 års utredande – En vänbok till Erland Aspelin*, Malmö 1996.

## Artiklar

Bernitz, Ulf: *Rättighetsstadgans genomslag i svensk rätt – Europarättslig lagprövning och lärdomar av Åkeberg Fransson*, i JT 2016/17:4 s. 789-817.

Diesen, Christian: *Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergsmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?*, i JT 2000/01:2 s. 626 – 637.

Frändberg, Åke: *Om rättssäkerhet*, i JT 2000/01:2 s. 269 – 280.

Ingemarsson, Robert: *Straffhindring vid medverkan -- gränsdragningsfrågor i 23 kap. 5§ brottsbalken*, i JT 2012/13:2 s. 265 – 285.

Herlitz, Carl Erik: *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten*, i JT 1996/97:2 s. 277 - 305.

Heuman, Lars: *Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?*, i JT 2005/06:3 s. 536-548.

Svensson, Erik: *Om samtycke som rättfärdigande omständighet vid ofredande*, i JT 2013/14:2 s. 414 – 421.

Vestberg, Peter: *Domstolens tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning*, i JT 1990/91:2 s. 291-297.

Wennberg, Suzanne: *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap, Förhandlingarna vid det trettiosjätte nordiska juristmötet, Del I & II*, Helsingfors 2002.

Wennberg, Suzanne: *Från Malexander till Sambandscentralen - fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandenskap*, JT 2002-03 s. 592 - 611.

Wennberg, Suzanne: *Mobiltelefontrafik som bevismedel vid samarbete med okända (med)gärningsmän*, i JT 2007/08:1 s. 156.

Wong, Christoffer: *Den magiska formeln har förlorat lite av sin magi – nya prejudikat om det straffrättsliga begreppet ”gemensamt och i samråd”*, i JT 2003/04:4 s. 924-928.

Zila, Josef: *Om rättssäkerhet*, i SvJT 1990/284 s. 284 - 305.

## **Elektroniska källor**

### **Lagkommentarer**

Berggren m.fl. *Brottsbalken (2017-10-11)*, kommentaren till 23:4

Fitger m.fl., *Rättegångsbalken (2017-12-05)*, kommentaren till 45:3.

*Madstedt, Kent, Rättegångsbalk (1942:740) 45 kap. 4 §, Lexino 2016-12-16;*

*Thornefors, Christer, Rättegångsbalk (1942:740) 30 kap. 3 §, Lexino 2017-10-15*

*Zila, Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Lexino 2017-08-18*

### **Övrigt**

*Nationalencyklopedin*, främja. <http://www.ne.se> (hämtad 2017-11-27).

<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/459326?programid=2519> (hämtad 2017-11-27)

# Rättsfallsförteckning

## Högsta domstolen

NJA 1963 s 574

NJA 1984 s 564

NJA 1984 s 922

NJA 1991 s 83

NJA 1992 s 446

NJA 1992 s 474

NJA 1996 s 27

NJA 2002 s 489

NJA 2003 s 473

NJA 2003 s 486

NJA 2003 s 645

NJA 2004 s 646

NJA 2006 s 535

NJA 2006 s 577

NJA 2007 s 929

NJA 2009 s 3

NJA 2012 s 1038

NJA 2013 s 397

NJA 2013 s 467

NJA 2013 s 502

NJA 2013 s 531

NJA 2013 s 945

NJA 2013 not 6

NJA 2015 s 501

NJA 2016 s 287

NJA 2016 s 819

NJA 2017 s 531

HD:s avgörande i mål B1519-16

## **Hovrätt och tingsrätt**

RH 1987:28

RH 1987:63

RH 1991:51

*RH 2004:58*

RH 2005:56

RH 2012:63

Göta hovrätts dom 2000-06-07 i mål B158-00 & B180-00.

Hovrätten för västra Sveriges dom 2000-08-29 i mål B-2957-00

Svea hovrätts dom 2010-11-26 i mål B4041-09.

Svea hovrätts dom 2017-06-28 i mål B4377-17.

Västermanlands tingsrätts dom 2017-08-21 i mål B 3570-16 och B 4202-16.

## **Europadomstolen**

De Salvador Torres mot Spanien 1996-10-24 (Appl. 21525/93)

Péllisier & Sassi mot Frankrike 1999-03-25 (Appl. 25444/94)

Dallos smot Ungern 2001-03-01 (Appl. 29082/95)

Sipavicius mot Litauen 2002-02-21 (Appl. 49093/99)

Juha Nuttinen mot Finland 2007-04-24 (Appl. 45830/99)

Penev mot Bulgarien, 2010-01-07 (Appl. 20494/04)

## **EU-domstolen**

EU-domstolens dom i mål c6/64 – Costa mot Enel, 1964-07-15